

Česká zemědělská univerzita v Praze

Provozně ekonomická fakulta

Katedra psychologie

Bakalářská práce

**Transformace systému vzdělávání v Rusku po pádu
sovětského režimu**

Mariia Braun

© 2019 ČZU v Praze

ČESKÁ ZEMĚDĚLSKÁ UNIVERZITA V PRAZE

Provozně ekonomická fakulta

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

Mariia Braun

Hospodářská a kulturní studia

Název práce

Transformace systému vzdělávání v Rusku po pádu sovětského režimu

Název anglicky

Transformation of the educational system of Russia after the fall of the Soviet regime

Cíle práce

Hlavním cílem práce je dát na základě kvalitativního a kvantitativního výzkumu a sekundárních údajů v relevantní literatuře odpověď na výzkumné otázky a podotázky:

1. Jak se vyrovnávalo Rusko v oblasti vzdělávání se změnou ideologie?
– Jak se v Rusku měnila vládní ideologie v různých obdobích?
2. Jaká je dostupnost vzdělání dnes a jaká byla před pádem socialistického režimu?
(srovnání středních škol – 5.–11. třída)
– Jaká jsou kritéria kvality středních škol v Rusku?
– Jaká jsou kritéria prestižnosti středních škol
3. Na co se dává důraz ve vzdělání v současnosti a na co byl dáván v minulém období?
(srovnání středních škol – 5.–11. třída)

Metodika

Na základě sekundárních kvantitativních údajů od vnějších hodnotitelů (mezinárodní organizace...) dojde k vytvoření přehledu s nejsilnějšími a nejslabšími místy ve středoškolském vzdělávacím procesu.

Tyto údaje budou srovnávány s údaji od vnitřních hodnotitelů (ruské ministerstvo školství...).

Na tyto údaje bude navazovat střednědobý terénní výzkum z ruských škol. Důraz bude kladen především na kvalitativní metody navazující na sekundární (hlavně statistické) údaje. Tento výzkum by měl ukázat vliv ideologie v sovětském a postsovětském období a mapovat a analyzovat změnu v prioritách ve vzdělávacím procesu.

Doporučený rozsah práce

cca 50 stran

Klíčová slova

vzdělávací systém, transformace, ruské školství, ideologické ovlivnění, kvalita vzdělávání

Doporučené zdroje informací

AIMANOVA, K. A. a kol. Národní vzdělávání v Sovětském svazu. Moskva: vzdělání, 1967. Dostupné online:
<http://www.detskiysad.ru/ped/narod.html>

Bereday, G.Z., and Strech, B. Political Education in the USA and the USSR. — Comparative Education Review, Vol 7, No 1, Jun., 1963.

MURAVCHIK, Joshua. "Nebe na Zemi: vzestup a pád socialismu". Překlad Michael Žantovský. Praha, 2003. ISBN 80-7341-016-8.

RAKUNOV, V. A. Soviet State Policy in the Sphere of Formal Education in the 1920–30s. Dostupné online:
http://www.zpu-journal.ru/e-zpu/2011/1/Rakunov_Formal_Education/

SERVICE, Robert. Soudruzi: Světové dějiny komunismu. Praha: Argo/Academia, 2009. ISBN 978-80-257-0105-8.

Předběžný termín obhajoby

2018/19 LS – PEF

Vedoucí práce

doc. PhDr. Ing. Petr Kokaisl, Ph.D.

Garantující pracoviště

Katedra psychologie

Elektronicky schváleno dne 5. 2. 2018

PhDr. Pavla Rymešová, Ph.D.

Vedoucí katedry

Elektronicky schváleno dne 6. 2. 2018

Ing. Martin Pelikán, Ph.D.

Děkan

V Praze dne 13. 03. 2019

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že svou bakalářskou práci „Transformace systému vzdělávání v Rusku po pádu sovětského režimu“ jsem vypracovala samostatně pod vedením vedoucího bakalářské práce a s použitím odborné literatury a dalších informačních zdrojů, které jsou citovány v práci a uvedeny v seznamu použitých zdrojů na konci práce. Jako autorka uvedené bakalářské práce dále prohlašuji, že jsem v souvislosti s jejím vytvořením neporušil autorská práva třetích osob.

V Praze dne 14. 03. 2019

Poděkování

Ráda bych touto cestou poděkovala doc. Ing. PhDr. Petru Kokaislovi, Ph.D. za odborné vedení mé práce, cenné rady a celkovou pomoc při jejím vypracování.

Transformace systému vzdělávání v Rusku po pádu sovětského režimu

Abstrakt

Bakalářská práce se zabývá transformací systému vzdělávání v Rusku po rozpadu Sovětského svazu. Cílem je dát odpověď na výzkumné otázky ohledně vlivu ideologie, dostupností a prestižností vzdělávání v současném Rusku a v SSSR. K získání dat byly používány kvalitativní metody, které navazovaly na sekundární statistické údaje od vnějších a vnitřních hodnotitelů. Na základě získaných dat dochází k vytvoření přehledu s nejsilnějšími a nejslabšími místy ve středoškolském vzdělávacím procesu. Technikou sběru dat byl zvolen nestrukturovaný a polostrukturovaný rozhovor s učiteli a studenty z Ruska. Na začátku práce je uvedena literární rešerše, která se zabývá touto problematikou. Dále představena kapitola teoretická východiska popisující teorie ohledně transformace vzdělávání v zemi. Praktická část začíná popisem historického pozadí, kde jsou popsány typy škol a jejich rozvoj v XIX. a XX. století v Rusku, dále práce pokračuje vlastním výzkumem a popisem základních směrů současného vzdělávání. V závěru práce dochází k hodnocení vlivu ideologie, kvality a prestiže v zemi.

Klíčová slova: vzdělávací systém, transformace, ruské školství, ideologické ovlivnění, kvalita vzdělávání

Transformation of the educational system of Russia after the fall of the Soviet regime

Abstract

Bachelor thesis is devoted to the transformation of the educational system in Russia after the dissolution of the Soviet Union. The main aim of this work is to provide answers to research questions such as the influence of ideology, accessibility and prestigious of education in modern Russia and the Soviet Union. In order to obtain data, qualitative methods were used, which followed the secondary statistical data from internal and external evaluators. Based on these results compiled an overview of the strengths and weaknesses in the process of secondary education. The technique of data collection was elected the unstructured and semi-structured interviews with teachers and students from Russia. At the beginning of the thesis presents a literature review that deals with this issue. Next, the chapter introduces the theoretical foundation describing theories concerning the transformation of education in the country. The practical part begins with a description of the historical background, where the types of schools and their development in the 19 and 20 centuries in Russia are described. Furthermore, the thesis continues with research and a description of the basic directions of contemporary education. At the end of the thesis, the influence of ideology, quality, and prestige in the country is assessed.

Keywords: educational system, transformation, education in Russia, ideological influence, quality of education

Obsah

1 Úvod a cíl práce	10
2 Metodologie.....	12
2.1 Metody a jejich adekvace.....	12
2.2 Průběh výzkumu.....	13
2.3 Seznam respondentů.....	14
3 Literární rešerše	15
4 Teoretická východiska	17
4.1 Etapy rozvoje vzdělávání v Rusku.....	17
4.2 Transformace 19. století.....	18
4.3 Snaha o transformace v 20. století	20
4.3.1 Historická škola Pokrovského	21
4.3.2 Socialistická ideologie	22
4.4 Nerovnoměrnost evropské části Ruské říše a asijské.....	22
4.4.1 Muslimské školy	22
4.4.2 Džadídismus (průlom v 19. a 20. století).....	23
4.4.3 Akce proti muslimským školám	23
5 Vlastní práce – praktická část.....	25
5.1 Školy 19. a 20. století.....	25
5.1.1 Gymnázia v 19. století – První období (1803–1828).....	25
5.1.2 Druhé období (1828–1849).....	28
5.1.3 Třetí období (1849–1871).....	30
5.1.4 Čtvrté období (1871–1893).....	32
5.1.5 Konec 19. a začátek 20. století	34
5.2 Srovnání vzdělávání v Rusku a v Evropě ve 20. století.....	40
5.3 Vzdělávání v Sovětském svazu.....	40
5.4 Transformace systému vzdělávání po rozpadu Sovětského svazu.....	43
5.4.1 Hlavní změny po rozpadu SSSR.....	43
5.4.2 Rozvoj moderního vzdělávání – základní směry.....	45
5.4.2 Mezinárodní soutěže	52
5.4.3 Absolvování. Zkoušky v současném Rusku a v Sovětském svazu.....	53
5.4.4 Náplň práce učitele. Mzda	56
5.4.5 Statistické údaje	57
5.4.6 Učitelé na doučování	58
5.4.7 Vztah k učitelům nyní/dřív	59
6 Analýza rozhovorů – stručné shrnutí.....	63
7 Diskuse a závěr	65

8	Seznam použitých zdrojů	67
8.1	Literární zdroje.....	67
8.2	Odborné články	68
8.3	Internetové zdroje.....	69
8.4	Akademické práce	70
9	Seznam tabulek a grafů	71
9.1	Seznam tabulek	71
9.2	Seznam grafů.....	71

1 Úvod a cíl práce

Začátkem 20. století se Ruská říše přeměnila v úplně novou zemi a stala se součástí Svazu sovětských socialistických republik. Národy se setkaly se socialismem, který úplně změnil postoj jedinců k jejich životu a ke státu. Každodenně se lidé setkávali s ideologickými myšlenkami, byli ovlivněni fixní idejí budování komunismu. Transformace se dotkla všech oblastí života včetně vzdělávání. Školy byly nejlepším místem pro výchovu úplně nové generace. Vždyť vzdělávání je částí procesu socializace jednotlivce. Další funkce vzdělávacího procesu je hospodářská. V SSSR si žáci odmalička zvykali na práci, která byla důležitou částí socialistické ideologie. Každý člověk měl hodně pracovat, aby přinesl užitek svému státu. Děti vysazovaly stromy, ve školách měly pracovní soboty. Sjednocení lidí bylo v době Sovětského svazu zásadním procesem. Důležitou roli ve vzdělávacím systému hrál učitel, který měl za cíl vychovat slušné občany se socialistickými ideály.

Hodně učitelů se setkala se dvěma úplně odlišnými systémy vzdělávání. Zpočátku pracovali v Sovětském svazu, kde ideologie měla velký vliv na lidi. Ale po perestrojce v 80. a 90. letech 20. století se Sovětský svaz rozpadl a Rusko se přeměnilo na Ruskou federaci. Nová země již neměla za cíl vybudovat komunismus. Naopak, Rusko se snažilo nechat socialistickou minulost za sebou. Systém vzdělávání se také velice změnil. Je nutné pochopit proces transformace, aby se neopakovaly chyby minulosti. Z tohoto důvodu je problematika vzdělávání velice aktuální.

Cílem bakalářské práce je dát odpověď na hlavní výzkumné otázky a podotázky na základě kvalitativního a kvantitativního výzkumu a relativních sekundárních literárních pramenů:

1. *Jak se vyrovnávalo Rusko v oblasti vzdělávání se změnou ideologie?*
 - Jak se v Rusku měnila vládní ideologie v různých obdobích?
2. *Jaká je dostupnost vzdělání dnes a jaká byla před pádem socialistického režimu?*
(srovnání středních škol – 5.–11. třída)
 - Jaká jsou kritéria kvality středních škol v Rusku?
 - Jaká jsou kritéria prestižnosti středních škol?
3. *Na co se dává důraz ve vzdělání v současnosti a na co byl dáván v minulém období?*
(srovnání středních škol – 5.–11. třída)

Práce je členěna na části, které popisují transformační procesy vzdělávání v různých obdobích. Kapitola literární rešerše ukazuje důležité myšlenky různých autorů ohledně rozvoje vzdělávání v Rusku, kvality výuky a vlivu ideologie v sovětské éře. V metodologické části je popsány především metody, které byly použity během výzkumu. Kapitola seznámí s průběhem zkoumání a s respondenty.

Teoretická část se zabývá etapami rozvoje vzdělávání v Rusku a různými teoriemi ohledně transformace vzdělávacího procesu. Další část je praktická. Zde je popsáno, jak se postupně měnil systém vzdělávání v 19. a 20. století. V závěru je možné se seznámit s názorem učitelů a žáků ohledně transformace školního systému a s důležitými změnami v současnosti.

2 Metodologie

V této části jsou na začátku popsány použité kvalitativní a kvantitativní metody a jejich adekvace (výhody a nevýhody). Dále je přiblížen průběh výzkumu, kde je uváděna zvolená technika sběru dat. Na konci je představen seznam respondentů, jejichž odpovědi byly v práci použity.

2.1 Metody a jejich adekvace

Zjistit a vyhodnocovat různé informace je možné pomocí dvou různých základních typů metod: kvalitativních a kvantitativních. Pomocí sekundárních kvantitativních dat se dají najít statistické zákonitosti. Na základě získaných informací je možné vytvořit tabulku nebo graf a zřetelně ukázat numerická data. Nelze jednoznačně říct, která metoda je lepší, protože každá má své zápory a klady. Badatel může používat kvalitativní a kvantitativní metody zároveň, aby dosáhl nejpřesnějších výsledků. Výhodou kvantitativní metody je především možnost zkoumání velkého množství lidí. To není časově náročné a údaje jsou přesnější ve srovnání s kvalitativními metodami. Negativní stránkou je neúplný popis výzkumného problému, povrchní zkoumání.¹ Kvalitativní výzkum se liší od kvantitativního především využíváním induktivní metody, jejíž cílem je sběr dat, pochopení problému a následující tvorba teorie.² Kvalitativní metoda umožňuje jít do hloubky zkoumaného problému.³ Pomocí ní můžeme zjistit hodně informací o malém počtu lidí, ale to může být časově náročné. Nevýhodou této metody je velká subjektivita, protože výsledky výzkumu se často odvíjejí od názoru badatele.⁴

Jednou z kvalitativních metod je rozhovor (neboli interview). Rozhovor můžeme členit na strukturovaný (neboli standardizovaný), polostrukturovaný (neboli rozhovor pomocí návodu), nestrukturovaný (otevřený, hloubkový). Během strukturovaného rozhovoru tazatel určuje směr interview. Dotazuje se podle pevně připravených otázek. Nemůže měnit ani jejich formulace, ani jejich pořadí. Nevýhodou je absence individuálního přístupu k respondentům. Pozitivem této metody je úspora času.⁵ Další výhodou je možnost snadnějšího porovnání

¹ *Podrobněji ke kvalitativnímu výzkumu* [online]. Hospodářská a kulturní studia (HKS) [cit. 15. 02. 2019]. Dostupné z: http://www.hks.re/wiki/doku.php?id=podrobněji_ke_kvalitativnímu_vyzkumu

² MAJEROVÁ, Věra a Emerich MAJER. *Sociologie venkova a zemědělství*. Provozně ekonomická fakulta ČZU v Praze ve vydavatelství Credit, 2000, s. 76

³ KOKAISL, Petr. *Základy antropologie*. V Praze: Česká zemědělská univerzita, Provozně ekonomická fakulta, 2013, s. 8.

⁴ MAJEROVÁ, Věra a Emerich MAJER. *Sociologie venkova a zemědělství*. Provozně ekonomická fakulta ČZU v Praze ve vydavatelství Credit, 2000, s. 81

⁵ HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*. Portál, 2005, s. 173.

získaných výzkumných údajů mezi sebou. Pro polostrukturovaný rozhovor tazatel předem připravuje seznam témat nebo otázek, které je nutné probrat s respondentem.⁶ Během interview může klást další otázky podle získaných odpovědí. Velkým kladem je flexibilita procesu a možnost ovládnání rozhovorem. Nevýhodou, že ne všichni respondenti umí dobře vyjádřit své myšlenky tak, aby respondent všechno správně pochopil.⁷ Při volném rozhovoru má informátor volný prostor pro vyprávění svého příběhu. Tazatel si nepřipravuje předem otázky. Na začátku seznamuje respondenta s obecným tématem rozhovoru a nechá jej mluvit. Informátor sám vybírá směr rozhovoru a určuje důležitá témata, která by chtěl probrat. Negativum spočívá v tom, že rozhovor může trvat velice dlouho, protože nemá žádné omezení.

2.2 Průběh výzkumu

Důraz práce je kladen především na kvalitativní metody navazující na sekundární kvantitativní údaje. Statistické informace jsou získány od vnějších (mezinárodní výzkumy) a vnitřních hodnotitelů (ruské ministerstvo školství apod.). Pro lepší ukázkou kvantitativních údajů byly zpracovány tabulky a grafy. Pomocí statistických dat od mezinárodních a vnitřních organizací je snáze vidět silná a slabá místa ruského systému vzdělávání.

Na začátku výzkumu byl sestaven nestrukturovaný rozhovor, aby respondenti mohli volně vyjádřit svůj názor na vzdělávání v Rusku a v SSSR. Interview trvalo poměrně dlouho. Ale pro respondenty bylo téma velice zajímavé a aktuální, proto s radostí hovořili ohledně změn ve vzdělávacím systému. Dalším krokem výzkumu je použití polostrukturovaného rozhovoru. Díky předem připravenému okruhu otázek byly rozhovory konkrétnější a trvaly kratší dobu než na začátku.

Technika sběru dat, která byla použita, bylo převážně osobní setkání. Autorka docházela do školy v Rusku, ve které studovala. Řada respondentů pocházela odtud. Prostřednictvím známé učitelky získala kontakty na další respondenty z jiných středních škol. Několik rozhovorů probíhalo doma u učitelek, ale nejvíce interview bylo provedeno ve školách, když měli učitelé volný čas.

⁶ Tamtéž, s. 174.

⁷ MAJEROVÁ, Věra a Emerich MAJER. *Sociologie venkova a zemědělství*. Provozně ekonomická fakulta ČZU v Praze ve vydavatelství Credit 2000, s. 85.

2.3 Seznam respondentů

Rozhovory byly vedeny většinou s učiteli z Ruska, kteří pracovali ve školách v sovětském a postsovětském období. Další skupinu respondentů tvořili studenti, kteří studovali (nebo ještě studují) v současném Rusku. Rozhovory byly prováděny podle Etického kodexu České asociace pro sociální antropologii.⁸ Tabulka 1 obsahuje základní údaje o respondentech, včetně věku, pohlaví a jejich povolání. Aby byla zachována anonymita respondentů, jsou uvedena pouze křestní jména, která byla změněna. Na začátku tabulky jsou uvedeni učitelé, na konci jsou studenti.

Tabulka 1. Seznam respondentů⁹

Respondent	Pohlaví	Věk	Povolání
Nelja	Žena	71	Učitelka ruštiny a literatury
Olga	Žena	65	Učitelka dějepisu a společenských věd
Galina	Žena	69	Učitelka geografie
Irina	Žena	70	Učitelka ruštiny a literatury
Oksana	Žena	58	Učitelka matematiky
Ljubov'	Žena	73	Učitelka matematiky
Andrej	Muž	55	Učitel dějepisu a společenských věd
Naděžda	Žena	61	Učitelka angličtiny
Ludmila	Žena	51	Učitelka
Tamara	Žena	73	Učitelka ruštiny a literatury
Anna	Žena	20	Studentka
Olga	Žena	19	Studentka
Karina	Žena	21	Studentka
Lidia	Žena	18	Studentka
Kirill	Muž	20	Student

⁸ *Etický kodex a etické směrnice* [online]. Hospodářská a kulturní studia (HKS) [cit. 15. 02. 2019]. Dostupné z: http://www.hks.re/wiki/doku.php?id=eticky_kodex

⁹ Vlastní zpracování

3 Literární rešerše

Vlivem ideologie na vzdělání se zabývá například E. A. Makeeva ve svém odborném článku „Škola i ideologija“. Toto dílo se zaměřuje na specifika školské politiky sovětské moci. Zvláštní pozornost je věnována otázce vlivu ideologie sovětského období na obsah vzdělávacího procesu. V článku je uvedeno, že dějiny ruské školy a atmosféra ve společnosti spolu úzce souvisí. Systém vzdělávání byl prostředkem k uplatnění oficiální ideologie v průběhu sovětského období.¹⁰

Vladimir Borisenko ve svém odborném článku s názvem „Kačestvo obrazovanija i problemy podgotovki pedagogičeskich kadrov“ se zabývá problematikou zhoršení kvality vzdělávání ve středních sovětských a postsovětských školách. Pomocí principu historismu autor zkoumal vývoj kvality národního vzdělávání a identifikoval faktory, které měly negativní dopad na školní vzdělávací systém v různých obdobích. Vladimir Borisenko uvádí důvody, které podmiňují selhání školních reforem prováděných v Sovětském svazu v 60.–80. letech a také v posledních dvou desetiletích v současném Rusku. Dále jsou v článku prezentovány výsledky mezinárodních výzkumů vzdělávání (PISA a TIMSS) a určeno postavení Ruska mezi jinými státy na základě testování školních znalostí žáků.¹¹

Na problematiku současného vzdělávání se v Rusku zaměřuje publikace „Problemy politiki Rossii v oblasti obrazovanija“ autora N. Bajramkulova. Zde je popsána realizace státní vzdělávací politiky v Ruské federaci a jsou označovány problémy rozvoje současného vzdělávání ve středních školách. Autor ve své práci provedl výzkum filozofie vzdělávání jako významného politického faktoru v období sociálních transformací odehrávajících se v moderní společnosti a jeho historii. Dalšími otázkami, kterými se zabývá N. Bairamkulov, jsou dnešní dostupnost vzdělávání v Rusku, problémy veřejných a soukromých škol, a jak vzdělávací systém Ruské federace ovlivňuje kvalitu výuky.¹²

Ve sbírce článků „Antropologija sovětskoj školy“ jsou popsány antropologické výzkumy, které byly především zaměřené na každodennost sovětské školní společnosti. V této knize se můžeme setkat s typickým obrazem sovětského žáka, na kterého měla velký

¹⁰ MAKEJEVA, E. A. Škola i ideologija. *Izvestija Rossijskogo gosudarstvennogo pedagogičeskogo universitěta im. AI Gercena*, 2007, **13** (36), s. 200–203. ISSN 1992-6464.

¹¹ BORISENKOV, Vladimir Pantělejmonovič. Kačestvo obrazovanija i problemy podgotovki pedagogičeskich kadrov. *Obrazovanije i nauka*, 2015, **3** (122), s. 4–18. ISSN 2310-5828.

¹² BAJRAMKULOV, N. I. Problemy politiki Rossii v oblasti obrazovanija. *Meždunarodnyj naučno-issledovatel'skij žurnal*. 2016, **11** (53), s. 117–119. ISSN 2227-6017.

vliv sovětská ideologie, a více se dozvědět o problematice vztahů dětí k sovětské vládě a vzdělávání. Ve zprávách je analyzována řada kulturních forem sovětského školního života a velice podrobně popsán transformační proces vzdělávání v Sovětském svazu v různých obdobích.¹³

S tématem transformace vzdělávání se lze setkat také v publikaci „Narodnoje obrazovanije v SSSR: 1917–1967“ M. A. Prokof'eva a kol. Tato kniha pojednává o stavu národního školství v Sovětském svazu od roku 1917 až 1967. Pomocí srovnání historických materiálů autor ukazuje, jak se postupně rozvíjelo vzdělání v zemi a jak se s postupem času tento systém transformoval. Autor ve svém díle hovoří o důležitosti všestranné výchovy (politické, fyzické a pracovní) a ukazuje ideologické představy žáků o životě.¹⁴

Velice podrobně se problematikou rozvoje vzdělávání v Sovětském svazu zabývá V. A. Rakunov ve svém článku „Gosudarstvennaja politika v sfere škol'nogo obrazovanija v 1920–30 godach“. Podle autora se v současném Rusku znovu provádí reorganizace školského vzdělávacího systému, proto je velmi důležité analyzovat zkušenosti Sovětského svazu v této oblasti. V článku jsou popsány charakteristické rysy sovětského systému vzdělávání (například jednotnost obsahu a metod výuky žáků, extrémní politizace a ideologizace, unifikace tvarů výchovného procesu, prioritizace kolektivistické výchovy nad individuálním rozvojem osobnosti, nedostatek skutečné samostatnosti žáků a jednostranné fungování veřejné správy). Dále se práce zaměřuje na rozvoj systému školení a na to, jak velký vliv na něj měla sovětská vláda a jak pevně kontrolovala celý proces vzdělávání. Rakunov podrobně líčí, na co byl kladen velký důraz při sestavování vzdělávacích programů pro žáky a jaké při tom byly udělány chyby (například chaotická výuka jednotlivých předmětů, nedostatek systematizovaných znalostí a dovedností v matematice a v oblasti ruského jazyka).¹⁵

¹³ *Antropologija sovětskoj školy*. Perm, Rusko: Permskij gosudarstvennyj universitet, 2010. ISBN 978-5-7944-1559-9.

¹⁴ PROKOF'JEV, Michail Aleksejevič. *Narodnoje obrazovanije v SSSR: 1917–1967*. Prosveščeniye, 1967. 543 s.

¹⁵ RAKUNOV, V. A. Gosudarstvennaja politika v sfere škol'nogo obrazovanija v 1920–30 godach. *Znanije. Ponimanije. Umenije: informacionnyj gumanitarnyj portal*, 2011, 1. ISSN 2218-9238.

4 Teoretická východiska

Na začátku kapitoly jsou představeny hlavní tři historické etapy rozvoje vzdělávání v Rusku, dále jsou popsány teorie ohledně transformace vzdělávání v 19. a 20. století. Konec kapitoly se zabývá zejména porovnáním evropské části Ruska a asijské.

4.1 Etapy rozvoje vzdělávání v Rusku

Otázkou transformace vzdělávání v Ruské federaci se zabývá E. P. Belozercev ve své knize „Vzdělávání. Historicko-kulturní fenomén“. Podle autora vzdělávání je historicko-kulturní fenomén, výsledek a podmínka rozvoje kultury určitého národa, který se mění v čase a prostoru. Duší ruského vzdělávání je pravoslavná výchova, která se odráží v dějinách a kultuře daného národa.

Autor ve svém díle uvádí, že klíčovou roli tématu rozvoje vzdělávání hraje číslo tři (jako Svatá trojice). Dějiny Ruska můžeme rozdělit dokonce na tři etapy, během kterých se vzdělávání transformovalo určitým způsobem. První historická etapa rozvoje Ruska je vznik ruského sebeuvědomění, zahrnující období od přijetí křesťanství na Rusi (během vlády Vladimíra Svatého a Jaroslava Moudrého na přelomu 10. a 11. století) až do doby vlády Ivana IV. V této době náboženský základ národní identity získává přesný tvar. Panovníci přijali konečnou podobu představy o smyslu existence národa, jeho ideálech v životě osobním, rodinném, společenském a státním. Pro toto období je charakteristická stavba křesťanských kostelů po celé zemi a snaha vykořenit pohanství. Z tohoto důvodu bylo nutné začít vzdělávat lidi, kteří by byli schopni šířit a posilovat křesťanství na Rusi. Absolventy většinou byli budoucí kněží. Školy byly převážně soukromé a učily se tam jen nadané děti a děti kněží. Vzdělávací reforma Jaroslava a Vladimíra posilovala christianizaci na zemích budoucího Ruska a jeho sousedů, avšak pohanské tradice měly na zemi velký vliv. Díky vzdělávání se kněží a popové naučili psát a číst a mohli lépe prosazovat křesťanské ideje.

Další fází je boj ruského sebeuvědomění s mnoha materialistickými, antinacionálními projevy. Chronologicky tato etapa trvala od období zmatků v 17. století, přes revoluci v roce 1917 až do roku 1988. V 18. století je celá epocha vzdělávání v Rusku spojena se jménem M. N. Lomonosova, který ukázal ohromný dopad vzdělávání na rozvoj vědy a kultury. Hluboce pochopil poslání pedagogiky, kterou považoval za nedílnou součást světové a ruské kultury. Rozmanitá činnost Lomonosova umožnila založit první univerzity a dále vysokoškolské vzdělávání v Rusku. Zformuloval myšlenku neustálého vzdělávání. Dostojevskij je další významnou osobností, která popisovala stav ruského vzdělávání v tomto

období. V Rusku nebylo vzdělání progresivním kvůli politice státu a jeho neochotě přijmout nápady a zkušenosti týkající se rozvoje školství. Bylo nutné učinit vzdělávání reálným a masovým.

S poslední, třetí etapou, se můžeme setkat dnes. Belozercev píše, že tato doba je významná obnovením ruského sebeuvědomění v náboženské a historické úplnosti.¹⁶

4.2 Transformace 19. století

Velmi významnou osobou 19. století pro rozvoj vzdělávání v Rusku byl učitel a pedagogický teoretik Konstantin Dmitrijevič Ušinskij, který je považován za zakladatele vědecké pedagogiky a národní školy. Ušinskij začal svou pedagogickou činnost v období krize ve sféře vzdělávání. Celý systém bylo nutné obnovit pomocí reformy, aby zlepšil situaci v zemi a zvýšil úroveň vzdělání obyvatelstva. Vliv na myšlenky významného učitele měl článek N. A. Pirogova „Otázky života“, kde se autor zabýval otázkami rozvoje vzdělávání. Podle jeho názoru by škola měla být více humánní, aby neexistovaly žádné rozdíly mezi výukou bohatého a chudého žáka.¹⁷ Ušinskij dále rozvinul myšlenky Pirogova a vytvořil své vlastní názory a teorie ohledně rozvoje vzdělávacího procesu v ruském impériu. Základem pedagogiky Ušinského je rozpracování systému idejí, které byly zaměřené na všestranný rozvoj osobnosti se základními hodnotami ruské civilizace (ortodoxní křesťanství, síla ducha a patriotismus). Ušinskij byl zastáncem názoru, že ruská pedagogika je nedílnou součástí ruské ideologie. Ve svých dílech autor psal, že je nutná demokratizace národního vzdělávání, aby se vytvořil ideál národní výchovy. Učitel by měl být pravým křesťanským pedagogem a specialistou s dlouhodobou teoretickou a praktickou přípravou ke své práci. Ušinskij považoval za velmi důležité, aby vztah učitele k dítěti byl humánním. V odborném článku „Rodné slovo“ Ušinskij psal, že na prvním místě musí být výuka mateřského jazyka a historie vlastního národa, aby výchova měla národní charakter.¹⁸ Konstantin Dmitrijevič Ušinskij razil termín „pedagogická antropologie“, což je syntéza pedagogiky a antropologické filozofie. Pedagogická antropologie zahrnuje kritické zhodnocení nejrůznějších schémat a averzi k byrokratickým zásahům do vzdělávacího procesu. Začínají se objevovat vědy, které jsou zaměřené na poznání člověka (etika, logika, gnozeologie, estetika, sociální filozofie atd.).¹⁹

¹⁶ BELOZERCEV, E. P. *Obrazovanije. Istoriko-kul'turnyj fenomen*. Petrohrad: Juridičeskij centr Press, 2004, s. 147–148.

¹⁷ PIROGOV, Nikolaj Ivanovič. *Voprosy žizni*. Alma mater: Vestnik vysšej školy, 2006, s. 201–202.

¹⁸ UŠINSKIJ, Konstantin Dmitrijevič. *Rodnoje slovo*. Akadēmija pedagogičeskich nauk RSFSR, 1949. s. 244–248.

¹⁹ UŠINSKIJ, Konstantin. *Pedagogičeskaja antropologija v 2 t*. Litres, 2018. s. 11–34.

V 70. letech 19. století se objevuje termín „ruská myšlenka“ (Dostojevskij) neboli „národní myšlenka“, která vyjadřuje charakter a poslání ruského lidu. Tato idea je především fenoménem nacionální a historické identity, sociální spravedlnosti a vlivu ortodoxní církve na lidi.²⁰ Podstatou této myšlenky podle ruského publicisty Ivana Iljina je láska ke své vlasti a pochopení významu vyššího účelu existence a činnosti svého národa. E. A. Troicki tvrdí, že „tato myšlenka je komplexní kategorie. Její studium vyžaduje mobilizaci širokého spektra znalostí.“²¹ Podle autora toto téma je objektem budoucí analýzy různých odborníků působících v oborech sociálních a kulturních. Studium tématu je možné rozložit na několik úrovní. Za prvé, mnohostranné a složité aspekty osobnosti. Za druhé, nacionálně-společenské strany týkající se etnika, národa a státu. Další jsou otázky, které se zabývají vzájemnými vztahy mezi národy, východem a západem, severem a jihem. Za čtvrté, filosofická témata týkající se vlivů člověka na zemi. Poslední a velmi důležitý aspekt je náboženství, vliv pravoslavné víry na národní myšlenku. Autor se domnívá, že podrobné probírání těchto hledisek pomůže řešit problémy vzdělávání. Z těchto důvodů má na prvním místě být národní výchova žáků, která pomůže posílit disciplínu a patriotický duch. Inteligence někdy nebyla věrná své vládě a chtěla opustit zemi, proto bylo nutné ukázat význam dodržování tradic. Lidé by měli vědět, že jsou příslušníky ruského národa, který tvoří jeden celek. Národ, kde lidé jsou stoupenci jediného náboženství s obecným životním cílem a kulturními hodnotami.

Avšak Troicki nebyl jediným člověkem, který se zabýval podrobným studiem „národní myšlenky“. Různí autoři nabízejí své koncepce ohledně tohoto tématu. Například A. M. Novikov ukazuje důležitost národní mentality v tomto problému. Kolektivnost je charakteristickým rysem pro Rusy. Daná zvláštnost byla historicky vytvořena pod vlivem pravoslavné církve a specifického způsobu života na vesnicích. Pomocí principu „jeden za všechny, všichni za jednoho“ bylo snazší přežít těžkou dobu, těžké časy v minulosti. Dalším rysem jsou národní tradice, které mají vliv na rozvoj pedagogiky a chování. Systém vzdělávání je poměrně konzervativní. Podle Novikova přírodní vědy a matematika nemají žádná národní specifika. Ale ve sférách sociálních a kulturních nacionální specifika mají velký význam.²²

²⁰ TONKICH, Vladimír Aleksejevič; TONKICH, Nina Vladimirovna. Russkaja idėja v tvorčestve F.M. Dostojevskogo. *Jevrazijskij forum*, 2011, 1 (3), s. 104–110. ISSN 2077-639X.

²¹ BELOZERCEV, E. P. *Obrazovanije. Istoriko-kul'turnyj fenomen*. Petrohrad: Juridičeskij centr Press, 2004, s. 56.

²² NOVIKOV, A. M. *Nacional'naja idėja Rossii*. Moskva, 2000, s. 1–8.

4.3 Snaha o transformace v 20. století

Do 19. století bylo středoškolské a vysokoškolské vzdělávání regulováno elitou úředníků a akademickým společenstvím. Ruská říše se vyvíjela jako světský stát, se zaměřením na osvícenství, ale spíše privilegovaných tříd a vrstev. Ovšem na přelomu 19. a 20. století se situace mění, ideologie Ruské říše začíná být pokládána za boj mezi carismem a masou, carismem a privilegovanými třídami. Gymnázia a univerzity už nemohly být pokládány pouze za místa vzdělávání elity, byrokratů a učitelů. Ekonomika potřebovala už nejen vzdělané státní zaměstnance, ale i vysoce kvalifikované specialisty. Tato potřeba dala podnět k rozvoji speciálního vyššího a středního vzdělávání, nadto se současně transformoval systém výuky ve vysokých školách a gymnáziích. Na druhou stranu, stále více obyvatel různého sociálního statusu projevovalo zájem o „pokročilé“ úroveň vzdělávání. Z tohoto důvodu se systém vyšší a střední školy měl znovu stát základem kulturního, politického a hospodářského života národa jako celku. Na tento cíl byly zaměřeny reformy vzdělávání na začátku dvacátého století, přičemž v některých ohledech byl zájem o obnovu starších právních a politických institucí, které ztratily svůj význam na začátku 19. století, kdy se objevila „sociální smlouva“ byrokracie a akademické elity.

Reformy v roce 1905 měly za cíl uskutečnit tři hlavní změny ve sféře vzdělávání. Za prvé, vzdělávání by mělo začít být široce dostupným pro společnost, následně by mělo vzniknout povinné základní vzdělání pro všechny obyvatele Ruské říše. Druhá obnova se týkala středních škol. Ministerstvo se zaměřilo na vytváření různých typů vzdělávacích institucí s širokým rozvojem odborných znalostí, ale s povinným minimem všeobecného vzdělání, které požaduje stát. Co se týče vyšších škol, hlavním úkolem ministerstva bylo zvýšit úroveň kvality vzdělávání.²³

Významnou roli při obnově vzdělávacího systému měla tehdejší hlava ministerstva školství Ruské říše Pavel Ignatjev. Jeho reformy v letech 1915–1916 byly zaměřeny nejen na základní a střední školy, ale i na univerzity. Na přípravě celého programu pro obnovu vzdělávání se podílely stovky lidí: profesori, ředitelé gymnázií, učitelé a rodiče žáků. Hlavním cílem bylo shromáždit materiály ohledně systémů vzdělávání ve Francii, USA a Anglii a připravit žáky k reálnému životu. Podle názoru reformátorů by škola měla především vytvořit podmínky, aby žáci po ukončení svého studia neměli žádný problém se svou zvolenou prací. Byl vytvořen nový systém, bylo plánováno zvýšit počet tříd (aby jich bylo celkem 11).

²³ STOLYPIN, Petr Arkad'jevič; STOLYPIN, Arkadij Petrovič. *Nam nužna velikaja Rossija!* Knižnyj klub Knigovek, 2011, s. 57–63.

Všechny předměty se dělily na všeobecně-vzdělávací a výchovné. Podle Ignatjeva měly být školy autonomními a nezávislými na státu. Gymnázia mohly studovat děti ze všech společenských vrstev až od 10 let, studium by mělo být společným pro dívky a chlapce. Další důležitou myšlenkou transformace je oddělení školy od církví. Tato doba může být označena jako perioda veřejné pedagogiky. Když byly dříve středem pozornosti studium latiny, řečtiny a náboženství, tak po transformaci systému se staly prioritními předměty vyučování národní historie, literatura, geografie a ruština. Škola se začala stávat nezávislou organizací, která už požadovala schválení ministerstva ohledně otázek řízení. Nyní učitelé měli možnost řešit všechny teoretické a metodické otázky samostatně na konferencích. Nehledě na to, že už bylo prováděno hodně změn, tyto reformy nebyly dokončeny. Ministerstvo bylo výrazně proti ukvapeným krokům, které vedly k větší samostatnosti celého systému a ke ztrátě kontroly nad ním. V roce 1916 byl ministr Ignatjev uvolněn ze služby a s jeho odchodem byly reformy zastaveny.²⁴

System vzdělávání v Ruské říši až do roku 1917 měl složitou sociální, funkční a institucionální strukturu (stejně jako v jiných mocných evropských státech), která se výrazně lišila od struktury SSSR.

4.3.1 Historická škola Pokrovského

Důležitou roli v sovětské škole hrálo studium dějin. Na počátku 20. let byl v SSSR používán zásadně jiný přístup k historii a k její výuce ve školách. Jeden z prvních novátorů nové historické školy byl Michail Nikolajevič Pokrovskij. Podle jeho názoru je nutné se podívat na ruskou minulost z výrazně jiného úhlu pohledu pomocí marxistické analýzy, která dává klíč k novému pochopení událostí. Historické koncepce Pokrovského s jeho osobním pochopením marxismu určovaly sovětskou historickou vědu až do začátku 30. let. Ve 20. letech měl převahu příliš schematický, sociologický přístup, až do úplného zmizení osobnosti z historie. Například hnutí děkabristů bylo vysvětleno rozvojem ruského obchodního kapitálu a pohybem exportních cen na obilí. Ideje Pokrovského byly velice aktuální v letech revolučního vzestupu.

²⁴ MARKOV, N. S. Stratěgija gosudarstvennoj politiki v sfere soděržanija gimnazičeskogo obrazovanija v Rossii XIX – načala XX veka. *Gumanitarnye issledovanija central'noj Rossii*, 2018, **1** (6), s. 57–65. ISSN 2541-9056.

Likvidace historické školy Pokrovského nastala v roce 1937. Oficiální historická věda se vrátila k tradičním koncepcím 19. století, ale s novými socialistickými myšlenkami Marxe, Lenina a Stalina.²⁵

4.3.2 Socialistická ideologie

Ve 30. letech 20. století po revolucích a občanské válce mladší generace ve školách a univerzitách dostávala klasické vzdělávání (spíš aristokratické). Ideologie Sovětského svazu byla ve větší míře založena na ruské národní kultuře. V období existence Sovětského svazu vzdělávání bylo pevně spojeno s výchovou a formováním vlastností osobnosti. Sovětská škola měla dva hlavní úkoly. Za první, žáci měli dostat všeobecné znalosti, které se týkaly vývoje přírody, společnosti a myšlení, pracovních schopností a dovedností. Za druhý úkol sovětské školy bylo určeno formovat komunistické názory a přesvědčení žáků, vychovávat je v souvislosti s principy vysoké morálky, sovětského patriotismu a proletářského internacionalismu. Ve školách se zvyšuje zaměření lekcí a besed třídního učitele na ideologii, aktivizována je činnost komsomolských a pionýrských organizací, škol a žakovské samosprávy. Školní učitel měl za cíl vytvořit řádného sovětského člověka.²⁶

4.4 Nerovnoměrnost evropské části Ruské říše a asijské

V Ruské říši se vzdělávání výrazně lišilo mezi evropskou částí země a asijskou. Východní města Ruska zaostávala v rozvoji ve srovnání se západní částí říše, kde vzdělávání bylo pro občany dostupnější. Ze statistických údajů o vzdělávání v Ruské říši z roku 1880 je patrné, že v evropském Rusku byl větší počet žáků, učitelů a škol, zatímco pro asijské regiony je typickým jevem obrovská úroveň nevzdělanosti a negramotnosti.²⁷

Ve 20. století vláda měla před sebou úkol zvýšit úroveň vzdělávání v celé zemi, z tohoto důvodu vznikla nutnost vytvořit jednotný vzdělávací systém. Jedním z hlavních cílů této mise bylo omezení muslimského vlivu na ruské školy.

4.4.1 Muslimské školy

Základní strukturu muslimského vzdělávání tvořily soukromé konfesní školy (mekteb a madrasa), které se zcela nacházely pod nadvládou duchovenstva. Hlavním cílem výuky byla

²⁵ ARTIZOV, Andrej Nikolajevič. *Škola M. N. Pokrovského i sovětskaja istoričeskaja nauka, konec 1920-ch – 1930-e gg.* Moskva: Gosudarstvennaja akadēmija sfery byta i uslug, 1998, s. 86–92.

²⁶ KOROLEV, F.F.; KORNĚJČIK, T. D.; *Očerki po istorii sovětskoj školy i pedagogiki, 1921–1931.* Akadēmija pedagogičeskych nauk RSFSR, 1961, s. 5–10.

²⁷ *Statistika rossijskoj imperii (1880)* [online]. Wayback Machine, 2017 [cit. 10. 10 .2018]. Dostupné z: https://web.archive.org/web/20171117114335/http://wiki.central-asia.su/statistika_rossijskoj_imperii-1880.pdf

náboženská výchova dětí. Mekteby byly základními školami se zaměřením na získání základní gramotnosti a nacházely se v každé tatarské nebo baškirské obci. Nejchytřejší část mladší generace dále pokračovala ve studiu na vyšším stupni škol, které se jmenovaly madrasy. Dvoustupňový systém výuky umožňoval získat základní a elitní vzdělávání.²⁸

4.4.2 Džadídismus (průlom v 19. a 20. století)

Džadídismus je politický a intelektuální směr muslimských národů (převážně turkických národů) carského Ruska vznikající a šířící se na konci 19. století. Název pochází z osmansko-tureckého označení *usul-i cedit* (čteme jako džedit), tj. „nová metodika“ a původně byl prostou formou vzdělávacího systému. Opakem daného směru je kadimismus, což znamená konzervativní hnutí v carském Rusku mezi Tatary a muslimy na konci 19. a začátku 20. století. Přívrženci směru bránili patriarchální způsob života, aktivně bojovali proti náboženským a kulturním změnám, dodržovali scholastický systém výchovy a vzdělávání.²⁹ V širším slova smyslu džadídismus je hnutí za šíření vzdělání, rozvoj turkických jazyků a literatury, studium světských předmětů, používání vymoženosti vědy a rovnoprávnost žen.

Džadídismus postupně získává stále více sympatií mezi muslimy Ruské říše a šíří se dále do Střední Asie. Jeho velkými propagátory byli širitelé osvěty (Izmail Gasprala, Šihabetdin Marjani, Musa Bigiev, Rizaeddin bin Fakhreddin...), progresivní zástupci tatarské buržoazie (Yauševi z města Troitsk) a muslimské duchovenstvo. Ve Střední Asii známými širiteli směru byli Munawwar Qari, Abdurrašidkhan-odli atd. Skupina muslimských reformátorů považovala za své hlavní povolání práci ve prospěch pokroku. Širitelé jednali prostřednictvím výchovy a vzdělávání, snažili se ukázat věřícím lidem výhody moderní civilizace.³⁰ K zániku džadídismu došlo už na začátku sovětské doby.

4.4.3 Akce proti muslimským školám

Různé akce proti muslimským školám v Ruské říši trvaly už dlouhou dobu. V 16. století ve východních regionech Ruského státu vznikaly misionářské neboli *bratské* školy, které nutily místní obyvatele přijmout ortodoxní víru. Vznik těchto škol v Kazaňském kraji je spojen se jménem prvního kazaňského arcibiskupa Guria. V roce 1659 na Sibiři v Jalutorovském okruhu dostal analogickou pravomoc sibiřský metropolita Filofej Lješinskij.

²⁸ *Džadidizm*. Enciklopedičeskij slovar' Brokgauza i Jefrona (XX). SPb.: Semenovskaja Tipolitografija (I.A. Jefrona), s. 341–342.

²⁹ DĚNISOV, D. N.; GABDRACHIMOV, G. *Islam na Urale. Enciklopedičeskij slovar'*. Moskva–N. Novgorod, 2009, s. 103.

³⁰ ZHUMAGULOV, Sagymbay. Intěgracija kul'tur i problemy perevoda na kazachskij jazyk. *European researcher. Series A*, 2012, 33 (11), s. 1890–1894. ISSN 2224-0136.

Zprávy o jejich práci se do dnešní době téměř nezachovaly. Jenom je známo, že tyto školy vznikaly epizodicky. Jejich konečným cílem byla příprava muslimů na budoucí misijní činnost pravoslavné církve.

Proces náboženské výuky v ruštině probíhal velmi pomalu. Velký nedostatek škol a obrovská negramotnost nižšího duchovenstva nedovolaly zařídit normální studium. Hodně pravoslavných kněží neumělo ani číst, ani psát. Velice nízká úroveň vzdělanosti učitelů v misijních školách nevedla k dosahování dobrých pedagogických výsledků.

Největší tlak ze strany ruské vlády na muslimské obyvatelstvo probíhal v 18. století. Císařovna Alžběta Petrovna propagovala opouštění muslimské víry, zakazovala stavět mešity (tedy školy při nich) tam, kde žili pravoslavní obyvatelé. Ti, kteří se zříkali své víry a přijímali pravoslaví, dostávali různé výsady. Tito lidé se stali z nevolníků svobodnými lidmi. Konec náboženských útlaků nastal v roce 1773 díky nařízení Kateřiny II. „O toleranci ke všem vyznáním“. Od druhé poloviny 18. století začaly vznikat státní školy pro pokřtěné neruské národy Povolží, Severního Kavkazu, Severu a Uralu.³¹

³¹ ORLOV, Aleksandr Sergejevič. *Istorija Rossii (s illjustracijami). 2-e izdanije*. Prospekt, 2017, s. 245–246.

5 Vlastní práce – praktická část

Cílem této kapitoly je dát odpověď na výzkumné otázky. Na začátku vlastní práce je popis historického pozadí školství v 19. a 20. století. Dále se práce zabývá vlastním průzkumem a současným vzděláváním v Rusku.

5.1 Školy 19. a 20. století

Na začátku 20. století existoval hodně složitý systém uspořádání školního systému. Z velkého množství typů středních a speciálních škol v tomto a v předcházejícím období budou zmíněny ty nejtypičtější a nejběžnější.

5.1.1 Gymnázia v 19. století – První období (1803–1828)

Na počátku 19. století bylo zřízeno Ministerstvo školství a národní osvěty. Dne 24. ledna roku 1803 Alexandr I. schválil výnos „o uspořádání středních škol“, který určoval základy nového vzdělávacího systému. Podle něho byla Ruská říše rozdělena na šest vzdělávacích okresů.³² Po celém Rusku se v guberniích pod vedením zemského ředitele školy začala otevírat gymnázia, která byla zaměřena zejména na děti šlechtických rodin. Když učitel neabsolvoval veřejné nebo státní učiliště, tak neměl právo pracovat na středních a vyšších školách. Podle tohoto výnosu žáci jakékoliv společenského stavu měli právo studovat bezplatně na nižších stupních vzdělávání, aby mohl po absolvování student pokračovat ve svém studiu. Prvním (nižším) stupněm studia byla farní škola (jedna třída), druhým újezdní učiliště (tři třídy) a posledním gymnázium v gubernii (šest tříd).

Zákon o středních školách byl schválen 5. listopadu 1804 a byla v něm stanovena dostupnost gymnázií pro všechny společenské stavy.³³ Poprvé v Rusku byl vytvořen jednotný systém středních a základních škol díky novým předpisům. Podle plánu měla být gymnázia otevřena v každé gubernii (bylo jich více než 50). Avšak různé politické události, včetně zavedení vojenských akcí proti Napoleonovi, odvedly pozornost Alexandra I. od vzdělávacích reforem. Celkem bylo otevřeno jen 32 gymnázií, ve kterých se učilo kolem 2838 dětí.³⁴

³² *Polnoje Sobranije Zakonov Rossijskoj Imperii. Sobranije pervoje: S 1649 po 12.12.1825. Sankt-Petěrburg, 1830 (s. 437)* [online]. Prezidentskaja bibliotěka [cit. 12. 12. 2018]. Dostupné z: <https://www.prlib.ru/item/358621>

³³ *Polnoje sobranije zakonov Rossijskoj imperii. Sobranije 1. T. 28. Sankt-Petěrburg., 1830. № 21501 (s. 626–644)* [online]. Gosudarstvennaja publičnaja istoričeskaja bibliotěka Rossii [cit. 11. 12. 2018]. Dostupné z: <http://elibrary.shpl.ru/ru/nodes/206-t-28-1804-1805-1830#mode/inspect/page/628/zoom/4>

³⁴ JEGOROV, A. D. *Gimnazičeskoje obrazovanije v Rossii (istoričeskij očerk)*. Ivanovo: UUZ Minenergo SSSR, 1990, s. 13.

Gymnázia se členily na placená a neplacená gymnázia pro všechny společenské stavy. Studium v těchto gymnáziích trvalo čtyři roky a bylo nejkratší formou gymnázií. Celkem bylo na rozvrhu 30 vyučovacích hodin týdně. Hlavní cíle gymnázií podle nových předpisů byly následující:³⁵

1. Příprava žáků na univerzitu a probírání univerzitních kurzů,
2. Důstojná výchova žáků, kteří nemají zájem pokračovat ve studiu na univerzitě.

Každé gymnázium mělo mít osm učitelů, aby mohli přednášet osm různých školních předmětů. Podle těchto záměrů zahrnoval plán výuky v gymnáziích základní studium různých věd jako matematika, dějepis, geografie, statistika, filozofie, výtvarná výchova, přírodní vědy, latina, francouzština a němčina. Tělesná výchova se stala volitelným předmětem. Učební plán byl vytvořen Nikolajem (Nikolosem) Fussem podle vzoru francouzských škol.³⁶ Hlavním zaměřením studia na těchto gymnáziích byly přírodní vědy, matematika a fyzika. Vyloučeny byly následující předměty: občanská architektura, náboženství a ruský jazyk. Dva poslední předměty byly vyučovány na základních školách v újezdech a guberniích.

Učitelé se dělili na starší (celkem čtyři) a mladší. Ředitel gymnázia měl být „aktivní a rozvážný člověk“. Jeho hlavní rolí je dohled jak na žáky, tak i na učitele.

Výjimkou byl vilniuský kraj, kde bylo celkem ve školách šest starších učitelů (místo čtyř): fyziky, matematiky, mravních věd, slovesnosti a latiny, základů aritmetiky, geografie. Gymnaziální studium trvalo šest let. V následujícím roce byl přidán ještě sedmý učitel. Kromě nich vyučovali čtyři mladší učitele, a to výtvarnou výchovu, ruštinu, francouzštinu a němčinu.

Vláda se starala o to, aby nedocházelo k národnímu omezení pro žáky. Roku 1805 výbor pro vzdělávání, který byl zřízen v roce 1803, zpracoval a vydal učební programy gymnázií, sestavil seznam studijních knih a skript, navrhl studijní modely. Ve stejném roce byl otevřen penzionát pro šlechtické děti, jejichž rodiny bydlely ve městě, ve kterém byl otevřen penzionát. Gymnázia nemohla poskytnout kvalitní doučování pro všechny žáky. Hlavním způsobem studia žáků bylo učení se nazpaměť. Ale tento stav změnil M. M. Speranskij, který rozhodl provádět zkoušky. Po úspěšném složení závěrečné zkoušky studenti dostávali možnost pracovat jako úředníci.

³⁵ PANÁČIN, Fedor Grigor'jevič. *Pedagogičeskoje obrazovanije v Rossii: istoriko-pedagogičeskije očerki*. Pedagogika, 1979, s. 41.

³⁶ LYSENKO, Valentin Ivanovič. *Nikolaj Ivanovič Fuss: 1755–1826*. Nauka, 1975, s. 109.

Mnoho lidí ale bylo proti vzdělávacím reformám. Za prvé, šlechtici nechtěli, aby se jejich děti učily spolu s prostými lidmi. Za druhé, gymnázia poskytovala povrchní znalosti. Z těchto důvodů byla nutná ještě jedna vzdělávací reforma, která proběhla v roce 1811.

Roku 1811 hrabě Sergej Uvarov, ruský politik, změnil plán studia gymnázií v Petrohradu. Podle hraběte bylo nutno změnit cíl gymnazijního studia a odstranit ze studijního plánu probírání univerzitních kurzů.³⁷ Sergej Uvarov předpokládal, že většina univerzitních předmětů má špatný vliv na osobní rozvoj a výchovu žáků. V roce 1819 se studijní plán stal obecným pro všechny školy. Studium se prodloužilo na sedm let. Do učebního plánu byly zaneseny nové povinné předměty: náboženství a národní jazyk (ruština). Na gymnáziích se začala učit řečtina a bylo vyloučeno z plánu studium politického hospodářství, mytologie a různých přírodních věd. Dalšími předměty, které zahrnoval studijní plán, byly latina, němčina, francouzština, geografie, dějepis, statistika, logika, matematika, základy mechaniky, fyzika a výtvarná výchova.³⁸ Uvarov považoval studium klasických jazyků za jeden z hlavních způsobů dobré výuky. Když škola měla dodatečné peníze, tak bylo povoleno zvát učitele tanečního umění, hudby a gymnastiky. Podle tohoto plánu došlo k částečné změně studijních programů i v jiných gymnáziích.

Dřívější gymnázia doby Alexandra I. neplnila svůj účel kvůli složitému systému vzdělávání, nedostatku školních skript, nekvalitního učitelského sboru a jiných důvodů. Uvarovova reforma situaci zlepšila. Prodloužení délky studia a snížení množství předmětů umožnilo získat podrobnější představu o každém předmětu.

Další etapa rozvoje vzdělávání je spojená se vládou Mikuláše I. Pavloviče, který rozhodl o změně vzdělávacího systému. Směr nových reforem vyhlásil nový ministr školství a národní osvěty A. S. Šiškov. Podle jeho názoru studium velkého počtu obyvatel nese víc škody než užitku.³⁹ Z tohoto důvodu Šiškov začal provádět reformy, podle kterých bylo nutno:

- vyřadit ze školního plánu politickou vědu;
- snížit počet lekcí rétoriky a poezie;
- učitel už neměl právo vybírat témata školních úloh;

³⁷ MARKOV N.S. Stratégija gosudarstvennoj politiki v sfere sodržanija gimnazičeskogo obrazovanija v Rossii XIX – načala XX veka. *Gumanitarnye issledovanija Central'noj Rossii*, 2018, 1 (6), s. 57–65. ISSN 2541-9056.

³⁸ ALEŠINCEV, I. A. *Istorija gimnazičeskogo obrazovanija v Rossii (XVIII i XIX vek)*. Directmedia, 2013, s. 67.

³⁹ ŠTRAJCH, S. JA. *NI Pirogov*. Directmedia, 2016, s. 29.

- všechny předměty mají probíhat v ruštině.⁴⁰

V roce 1828 byla gymnázia otevřena jen v 63 % gubernií. Z důvodu malého množství učitelů se nepodařilo realizovat reformy v plném rozsahu. Městská samospráva nebyla připravena na podobné velké změny.⁴¹

5.1.2 Druhé období (1828–1849)

V roce 1826 byl založen školní úřad, který rozhodoval o uspořádání gymnázií. Úřad měl sjednotit vzdělávací systém. Školní reformu začal realizovat nový ministr školství – K. A. Liven.⁴² Roku 1828 byly vydány nové stanovy pro školy. Podle nich bylo důležité najít způsoby důstojné výchovy žáků a připravit je na univerzity. Byly uskutečněny změny v systému gymnázií, v jejich správě a v školním programu. První tři třídy měly stejné vzdělávací předměty ve všech gymnáziích, ale až od 4. třídy gymnázia se začala dělit na klasická (studovali zde jeden nebo několik mrtvých jazyků) a reálná (studovali jenom živé jazyky). Studium s řeckým jazykem bylo ponecháno jen v gymnáziích při univerzitě. V ostatních školách byla řečtina vyloučena, pokud bylo obtížné najít dobré učitele. V tuto dobu byla řečtina luxusem, zatímco francouzština byla považována za nutnost. V klasických gymnáziích byly starověké jazyky a matematika uznány jako hlavní předměty.⁴³ Realizace reformy probíhala velice postupně.

Tabulka 2. Týdenní rozdělení přednášek podle plánu z r. 1828 (ukazuje hodiny, přednáška 1,5 h)⁴⁴

Přednášky	I	II	III	Gymnázia s řečtinou				Celkem	Gymnázia bez řečtiny				Celkem
				IV	V	VI	VII		IV	V	VI	VII	
Náboženství	3	3	3	3	1,5	1,5	1,5	16,5	3	1,5	1,5	1,5	16,5
Ruská slovesnost a logika	6	6	6	4,5	4,5	1,5	1,5	34,5	4,5	4,5	4,5	3	16,5
Latina	6	6	6	6	6	4,5	3	39	6	6	4,5	4,5	39

⁴⁰ MARKOV N.S. Stratěgija gosudarstvennoj politiki v sfere soděržanija gimnazičeskogo obrazovanija v Rossii XIX – načala XX veka. *Gumanitarnye issledovanija Central'noj Rossii*, 2018, 1 (6), s. 57–65. ISSN 2541-9056.

⁴¹ ANDREJEVA, I. N. *Istorija obrazovanija i pedagogičeskij mysli za rubežom i v Rossii*. Academia, 2001, s. 54.

⁴² GOBZA, G. *Stoletije moskovskoj pervoj gimnazii 1804–1904 gg. Kratkij istoričeskij očerk*. Moskva: Sinod. tip., 1903, s. 30.

⁴³ *Polnoje sobranije zakonov Rossijskoj imperii, t. 3. ot № 1677 do 2574. Sankt-Petěrburg, 1828 (s. 1116–1117)* [online]. Prezidentskaja bibliotěka [cit. 14. 12. 2018]. Dostupné z: <https://www.prilib.ru/item/358471>

⁴⁴ *Něděl'noje raspredělenije urokov po planu 1828 goda* [online]. Akadēmik [cit. 14.12.2018]. Dostupné z: https://dic.academic.ru/pictures/brokgauz_efron/b16_700-0.jpg

Řečtina	-	-	-	7,5	7,5	4,5	4,5	30	-	-	-	-	-
Němčina	3	3	3	4,5	4,5	7,5	7,5	27	4,5	4,5	7,5	7,5	27
Francouzštin a	-	-	-	4,5	4,5	4,5	4,5	18	4,5	4,5	4,5	4,5	18
Matematika	6	6	6	1,5	1,5	1,5	-	22,5	4,5	4,5	4,5	3	34,5
Geografie a statistika	3	3	3	1,5	1,5	-	3	15	1,5	1,5	-	3	15
Dějepis	-	-	3	3	4,5	4,5	4,5	19,5	3	4,5	4,5	4,5	19,5
Fyzika	-	-	-	-	-	3	3	6	-	-	3	3	6
Psaní	6	6	3	-	-	-	-	15	-	-	-	-	15
Výtvarná výchova	3	3	3	1,5	1,5	1,5	1,5	15	1,5	1,5	1,5	1,5	15
Celkem	36	36	36	33	33	33	33	240	33	33	33	33	240

Všechna gymnázia vybírala inspektora ze starších učitelů, aby pomáhal řediteli školy. Inspektor byl zodpovědný za udržování pořádku v gymnáziích a za kontrolu školních úspěchů žáků. Inspektor měl právo používat tělesné tresty pro lepší disciplínu. Podle stanov měl každý den chodit na lekce k učitelům, aby dohlížel na proces výuky. Mimoto byla založena pedagogická rada, kde její příslušníci diskutovali o stavu gymnázií a snažili se najít způsoby, jak zlepšit úroveň výuky. Rada také byla zodpovědná za finanční kontrolu.⁴⁵ Byly provedeny následující změny: zvýšení platu za studium, odstranění zbytečných předmětů, aplikace učení k potřebám studentů, spolehlivost a národnost výuky, zavedení školní formy pro žáky (rozdílná pro šlechtické studenty a prosté lidi).

Celkem se gymnazijní náklady zvýšily více než 5krát oproti nákladům ze stanov z roku 1804. Náklady v roce 1828 tvořily 1 276 870 rublů, přičemž v roce 1804 to bylo 259 450 rublů. Rozdíl je způsoben zejména větším počtem gymnázií v roce 1828 oproti roku 1804.⁴⁶ Stanovy roku přijaté roku 1828 konečně vstoupily v platnost ve všech gymnáziích teprve v roce 1837, ale některé změny a doplnění probíhaly i dříve.

V roce 1837 byl zaveden systém zkoušek a atestace při přeřazení studentů z jedné třídy do jiné nebo při absolvování.⁴⁷ Podle základních pravidel těchto zkoušek byla míra úspěchu označena pomocí číslic (známkování, numerické označení od 1 až do 5). Žáci, kteří dostávali

⁴⁵ *Polnoje sobranije zakonov Rossijskoj imperii, t. 3. ot № 1677 do 2574. Sankt-Petěrburg, 1828 (s. 1116–1117)* [online]. Prezidentskaja biblioteka [cit. 14. 12. 2018]. Dostupné z: <https://www.prlib.ru/item/358471>

⁴⁶ *Gimnazija. Enciklopedičeskij slovar' Brokgauza i Jefrona (VIII A). Sankt-Petěrburg, 1893, s. 694–707.*

⁴⁷ PLOŠKIN, V. V. *Potapovy: žizněopisanija potomstvennogo dvorjanina iz vol'nootpuščennych Michaila Potapova i jego synovej, vysluživšich geněral'skije činy.* Directmedia, 2018, s. 25.

dobré známky jako pětky nebo čtverky za úspěchy ve studiu, dostávali knihy a pochvalné listiny darem. Taky byl zaveden atest – dokument, který byl vydán žákům po absolvování gymnázia.

Příchod žáků z různých sociálních vrstev zapříčinil, že podíl šlechtických žáků se stále snižoval. Pro změnu situace bylo rozhodnuto značně zvýšit platbu za studium. Tato událost vedla ke snížení studijních hodin nebo úplnému vyloučení některých předmětů. V důsledku toho se studijní plány velmi často měnily. V roce 1835 byla zavedena výuka východních jazyků v některých gymnáziích. V roce 1843 latina přestala být hlavním předmětem na gymnáziích. Bylo povoleno absolvovat školu bez daného jazyka pro žáky, kteří nechtěli získat atest o absolvování úplného kurzu gymnázia. V roce 1844 byla vyloučena statistika. V roce 1845 byla zrušena výuka geometrie a byl zcela změněn kompletní plán vyučování matematiky, ale byla zavedena výuka práva. V roce 1847 byl vyloučen předmět logika, protože podle názoru ministra nebyl dostatečně dostupný a pochopitelný pro žáky.⁴⁸

5.1.3 Třetí období (1849–1871)

Pro toto období je charakteristickým rysem pokles klasicismu na gymnáziích a balancování mezi klasickými a reálnými systémy. Úbytek klasicismu byl především spojen s revolučními událostmi roku 1848. Vláda se domnívala, že studium spisovatelů republikánské minulosti by mohlo mít špatný vliv na spolehlivost studentů. Podobná myšlenka byla základem reformy francouzských středních škol, která proběhla ve stejné době s Ruskou říší.⁴⁹

V roce 1849 byla provedena ještě jedna vzdělávací reforma. Společnost pokládala za nutné přiblížit gymnazijní vzdělávání k reálnému životu. Podle stanov se gymnazijní kurz dělil na obecný (první tři třídy) a speciální (začíná z čtvrté třídy) studium. Žáci, kteří se rozhodli pokračovat ve svém studiu a jít do 4. třídy, měli na výběr latinskou nebo právnickou specializaci. Právnické oddělení připravovalo žáky k úřednické práci, latinské oddělení připravovalo k pokračování studiu na univerzitě.⁵⁰ V prvních třech třídách obecné výuky se učily: náboženství, ruštinu a slovanský jazyk, matematiku, geografii, němčinu, francouzštinu, psaní a výtvarnou výchovu. Ve speciálních třídách společenské předměty pro všechna

⁴⁸ *Gimnazija*. Enciklopedičeskij slovar' Brokgauza i Jefrona (VIII A). Sankt-Petěrburg, 1893, s. 694–707

⁴⁹ Tamtéž, s. 694–707.

⁵⁰ MARKOV N.S. Stratěgija gosudarstvennoj politiki v sfere soděržanija gimnazičeskogo obrazovanija v Rossii XIX – načala XX veka. *Gumanitarnye issledovanija Central'noj Rossii*, 2018, 1 (6), s. 57–65. ISSN 2541-9056.

gymnázia byly stejné předměty včetně nových podle vybrané specializace. Ve všech školách byla vyloučena řečtina.

Politika Mikuláše I. a ministerstva školství vedla ke krizi vzdělávacího systému. Panovník si myslel, že náboženství má být základem výuky ve školách, proto počet vyučovacích hodin předmětu byl zvýšen. Další změnou, kterou chtěl uskutečnit Mikuláš I., bylo odstranění vyučování řeckého jazyka z gymnázií. Avšak ministr školství A. S. Norov měl jiný názor ohledně řečtiny, proto roku 1854 byly vydány nové studijní plány. Díky nim řečtina zůstala ještě v devíti gymnáziích (ze 69). Ale úplně došlo k vyloučení logiky a poklesl objem výuky matematiky. Platba za studium byla zvýšena. Na základě těchto plánů si žáci měli vybrat předměty (jen jednu variantu ze třech), které by se chtěli učit: přírodopis a právo, pouze právo nebo starověké jazyky.⁵¹ Klasickými gymnázii mohly být nazvány gymnázia jen třetí kategorie, kde učili řečtinu a latinu. V gymnáziích té doby byla velice drsná disciplína. Vyučování předmětů probíhalo značně mechanickým způsobem, což nebylo velmi přitažlivé pro žáky. Dalším minusem byla velká nestabilita studijního plánu: předměty se měnily několikrát ročně.⁵²

V roce 1864 byly vydány nové stanovy. Na jejich základě se střední školy začaly členit na klasická gymnázia (dva starověké jazyky), napůl klasická (jeden starověký jazyk), reálná a progymnázia. Gymnázia se skládala ze sedmi tříd, progymnázia ze čtyř (nižší gymnázia). Klasická gymnázia věnovala jazykům více času.⁵³ Byla určena zejména pro šlechtu kvůli možnosti pokračovat ve studiu na univerzitě a dobré kariéry po vysoké škole. Další novinkou bylo vyznamenávání žáků zlatou a stříbrnou medailí. Tyto studenti dostávali také titul „čestného občana“. Klasická gymnázia tvořila 25 % z celkového počtu gymnázií, napůl klasická až 50 %. Reálná gymnázia tvořila 25 % z celkového počtu.⁵⁴

Tabulka 3. Týdenní rozvrh hodin klasického gymnázia se jazyky z 1864 (ukázán počet lekcí)⁵⁵

Předmět/Třída	I	II	III	IV	V	VI	VII	Počet lekcí
Náboženství	2	2	2	2	2	2	2	14

⁵¹ BOGUSLAVSKIJ, Michail Viktorovič. Reformy rossijskogo obrazovanija XIX–XX vv. kak global'nyj projekt. *Voprosy obrazovanija*, 2006, 3, s. 7–20. ISSN 2412-4354.

⁵² *Gimnazija*. Enciklopedičeskij slovar' Brokgauza i Jefrona (VIII A). SPb, 1893, s. 694–707.

⁵³ SMIRNOV, Vasilij Zacharovič. *Reforma načal'noj srednej školy v 60-ch godach XIX v.* Akadēmija pedagogičeskych nauk RSFSR, 1954, s. 143–146.

⁵⁴ LIPNIK, V. N. *Škol'nye reformy v Rossii. Charakteristika reform školy v dorevoljucionnoj Rossii.* RGPU im. A. I. Gercena, 2000, s. 44.

⁵⁵ ALEŠINCEV, I. A. *Istorija gimnazičeskogo obrazovanija v Rossii (XVIII i XIX vek).* Directmedia, 2013, s. 251.

Ruština	4	4	3	4	3	3	3	24
Latina	4	5	5	5	5	5	5	34
Řečtina	-	-	3	3	6	6	6	24
Francouzština nebo němčina	3	3	2	3	3	3	2	19
Dějepis	-	-	2	3	3	3	3	14
Geografie	2	2	2	2	-	-	-	8
Přírodopis	2	2	2	-	-	-	-	6
Matematika	3	3	3	3	3	3	4	22
Fyzika	-	-	-	-	2	2	2	6
Výtvarná výchova	4	4	3	2	-	-	-	13
Celkem	24	25	27	27	27	27	27	184

Gymnázia L. I. Polivanova byla v té době velmi populární. Ve svých pedagogických spisech Polivanov rozvinul myšlenky o dvou systémech vzdělávání a výchovy žáků. První je výchova člověka, který je blízký k národu. Druhý systém je výchova inteligentního člověka myslícího globálně, který je schopen dosáhnout úspěchů ve všech sférách života. Z tohoto důvodu byl velký důraz na vyučování různých jazyků, ruské a zahraniční literatury. Všestranný rozvoj byl důležitým rysem gymnázia. Učitelé se snažili najít osobní přístup ke každému žákovi, protože chtěli vychovat originální, talentované a zvědavé lidi. Předměty ve škole měly rozvíjet teoretické a obrazné myšlení u žáků, tvůrčí fantazii a paměť, emocionální řeč a schopnost k improvizaci. V 70. letech fungovaly na této škole dramatické kroužky, které byly velice populární v té době v Moskvě. Žáci se účastnili organizování Puškinových oslav, přihlíželi zasedání spolku milujících ruskou slovesnost.⁵⁶

5.1.4 Čtvrté období (1871–1893)

Hrabě D. A. Tolstoj v roce 1866 vytvořil komisi, která měla za úkol zpracovat nové stanovy pro gymnázia. V čele komise byli publicisté M. N. Katkov a P. M. Leontijev, kteří rozpracovali nový projekt ohledně rozvoje gymnázií. V roce 1871 byla pravidla schválena. Cílem těchto stanov bylo obrození klasicismu ve sféře vzdělávání. Díky projektu zmizelo rozdělení gymnázií na klasické a reálné. Hlavním cílem gymnázia bylo všeobecné vzdělání a příprava na univerzitu. V každé gubernii měla být alespoň jedna škola. Gymnázia byla

⁵⁶ *Moskovskaja mužskaja gimnazija L. I. Polivanova. Dvadcatipjatiletije moskovskoj častnoj gimnazii, učrežděnoj L. I. Polivanovym. Tip. M. G. Volčaninova, 1893, s. 16–18.*

složená ze sedmi tříd, ale sedmá třída trvala dva roky (od roku 1875 se gymnázia oficiálně skládala z osmi tříd). Progymnázia mohla mít až šest tříd.⁵⁷

Byl snížen počet hodin psaní, kreslení, dějepisu, výtvarné výchovy a náboženství, ale počet hodin matematiky, fyziky, latiny a řečtiny byl zvýšen. Čtyřicet procent výuky bylo věnováno starověkým jazykům. Znovu byla zavedena logika. Jeden učitel mohl přednášet několik různých předmětů (zejména v nižších třídách). Ředitel školy musel také učit studenty. Další změnou byla přesná platba žáků za výuku. Deset procent úspěšně studujících studentů však nemuselo za své vzdělávání platit.

Matematika v rámci ideologie klasicismu byla považována za jeden z nejdůležitějších předmětů, kvůli tomu se úroveň výuky předmětu zvýšila.⁵⁸ N. A. Šapošnikov a A. P. Kiselev napsali populární skripta matematiky, která ideálně ukazují představu o rozsahu a obsahu běžných školních matematických kurzů v té době. Tímto způsobem byla v rámci reformy z roku 1871 konečně zformována tradice masového matematického vzdělávání na velmi vysoké úrovni na středních školách.

Byl schválen systém třídních učitelů, kteří byli nejbližšími pomocníky inspektora a ředitele. Měli nejen učit žáky, ale také je vychovávat jako poctivé občany, zodpovědné a chytré pracovníky. Další úkolem bylo sledovat dobré výsledky studentů, jejich mravní rozvoj a být v roli zprostředkovatele mezi rodinou a školou.⁵⁹

V květnu byla reálná gymnázia přejmenována v reálná učiliště. V reálných učilištích se studium začínalo dělit od 5. třídy na obecnou a komerční. V sedmé nepovinné třídě existovalo následující rozdělení výuky: obecné, mechanické a chemické vzdělání. Absolvent reálného učiliště nemohl pokračovat v dalším studiu na univerzitě. Ale žáci, kteří ukončili obecnou výuku, mohli dále pokračovat ve svém studiu na vyšších technických učilištích. Absolventi, kteří ukončili své studium na vyšších technických učilištích, mohli pracovat jako úředníci.

V následujících letech byly stanovy z roku 1871 doplněny novými předpisy:

- V roce 1872 byly schválena pravidla ohledně přijímacích zkoušek, závěrečných zkoušek a zkoušek při přechodu z jedné třídy do jiné.
- V roce 1873 byla schválena nová pravidla, která popisují práva a povinnosti žáků.

⁵⁷ *Polnoje sobranije zakonov Rossijskoj imperii. t. 46. otdělenije 2-e. Sankt-Petěrburg, 1871 (s. 116–117)* [online]. Prezidentskaja bibliotěka [cit. 16. 12. 2018]. Dostupné z: <https://www.prlib.ru/item/358515>

⁵⁸ KORNILOV, Aleksandr. *Kurs istorii Rossii XIX veka*. Moskva: Vysšaja škola, 1993, s. 304–305.

⁵⁹ *Polnoje sobranije zakonov Rossijskoj imperii. t. 46. otdělenije 2-e. Sankt-Petěrburg, 1871 (s. 116–117)* [online]. Prezidentskaja bibliotěka [cit. 16. 12. 2018]. Dostupné z: <https://www.prlib.ru/item/358515>

- V roce 1874 byla povolena vojenská služba pro žáky po ukončení 6. třídy gymnázia.
- Od roku 1875 trvá studium na gymnáziích osm let. Pro kontrolu nad žáky byl povolen dohled policie, která také měla právo provádět důkladnou prohlídku domů studentů. Žáci měli chodit kostela a dodržovat všechny církevní obřady jako půst, zpověď a podobně.
- V roce 1887 byla zvýšena platba za studium; omezeno přijímání žáků z nižších sociálních vrstev v gymnáziích.

Reforma středního vzdělávání z roku 1871 a další doplnění k ní byly negativně přijaty ze strany společnosti. Studijní plány byly částečně převzaty z německých novin, kvůli tomu hodně předmětů jako ruština, dějepis a náboženství bylo posunuto na druhé místo. Pro výuku starověkých jazyků byli pozváni učitelé z jiných zemí. Převážně to byli Němci a Češi, kteří nemluvili rusky. Reforma probíhala moc přísně, což vzbudilo ve společnosti všeobecnou nenávist ke škole.

N. P. Bogolepov ve svém hlášení roku 1899 zformuloval hlavní nedostatky reformy roku 1871. V tomto hlášení bylo uváděno, že všechny radikální změny vedly k odcizení rodiny od školy, k nekoordinovanosti studijních programů. Bylo kritizováno nevnímání osobitosti žáků, nedostatek individuálního přístupu ke každému. Žáci měli málo odpočinku a hodně stresu kvůli trvalému studijnímu zatížení. Hodně učitelů neumělo mluvit rusky, kvůli čemuž byla špatná výuka v ruštině. Snížení počtu hodin vedlo k povrchnímu vyučování ruštiny, literatury a jiných důležitých předmětů. Podle Bogolepova studijní příprava absolventů nebyla kvalitní a vedla k tomu, že žáci nebyli schopni studovat na univerzitách a jiných vyšších školách. Tímto hlášením ministr zřídil komisi, která měla připravit novou reformu pro střední školy.⁶⁰

5.1.5 Konec 19. a začátek 20. století

Konec 19. a začátek 20. století je charakterizován prohloubením kapitalismu v zemi a zachováním zbytků feudálních tradic. Podle názoru inteligence bylo nutné zvýšit gramotnost ruského národa, která je nezbytná pro rozvoj hospodářství a zvyšování životního úrovně.⁶¹ Role národa byla velká.

⁶⁰ *Cirkuljar Ministra Narodnogo Prosvěščenija N. P. Bogolepova ot 8 ijulja 1899 goda* [online]. Dokumenty XX veka, 2013 [cit. 15. 02. 2019]. Dostupné z: <http://www.doc20vek.ru/node/3774>

⁶¹ LIPNIK, V. N. *Škol'nye reformy v Rossii. Charakteristika reform školy v dorevoljucionnoj Rossii*. RGPU im. A. I. Gercena, 2000, s. 51.

Školní rok trval od 17. srpna až do 1. června, celkem kolem 240 dnů. Přijímání žáků do první třídy probíhalo v květnu, do ostatních tříd až v srpnu. Povinný počet vyučovacích hodin nových předmětů (němčiny a francouzštiny) na konci 19. století představoval 225 hodin (v roce 1828 – 240 h, v 1849 – 210 h, v 1852 – 203 h, v 1865 – 230 h).⁶² Existovaly ubytovny pro děti při některých gymnáziích a progymnáziích (hlavně pro žáky, jejichž rodiny bydlely daleko).

Tabulka 4. Studijní plán němčiny a francouzštiny (rok 1890)

Předměty	Třídy									
	Příprava ke studiu	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	Celkem
Celkem pro žáky studujících dva jazyky	22	23	28	29	29	29	29	29	29	225
Celkem pro žáky studující francouzštinu	22	23	25	26	26	26	26	27	27	206
Celkem pro žáky studující němčinu	22	23	25	27	26	26	27	26	26	206

Skripta byla povolena jen taková, která schválil studijní výbor. Vyměňovat učebnice bylo možné pouze po uplynutí dvou let a po podání žádosti pedagogické radě před začátkem letních prázdnin (od roku 1884). Zkoušky probíhaly ústní a písemné. Žáci, kteří úspěšně složili zkoušky, byli odměňováni knihami a pochvalnými listinami. Absolventi gymnazijního kurzu dostávali maturitu, díky které absolventi mohli pokračovat ve svém studiu na univerzitě. Maturita také dávala právo nástupu výkonu veřejné služby. Nejlepší žáci ještě dostávali školní medaile a měli možnost vykonávat veřejnou službu okamžitě. Absolventi progymnázií dostávali doklad o úspěšném ukončení studia.

⁶² *Gimnazija. Enciklopedičeskij slovar' Brokgauza i Jefrona (VIII A). Sankt-Petěrburg, 1893, s. 694–707.*

Tabulka 5. Počet žáků podle náboženského vyznání (z roku 1887)⁶³

Kraj (Okres)	Počet žáků podle náboženského vyznání				
	Pravoslavná víra	Římsko-katolická víra	Protestantská víra	Judaismus	Ostatní
Petrohradský	5201	304	452	290	32
Moskevský	7265	270	223	445	57
Kazaňský	2789	73	150	82	65
Charkovský	4970	169	123	337	42
Oděský	3137	272	116	1622	240
Kyjevský	4910	1567	138	885	14
Vilenský	1610	1584	160	750	30
Varšavský	1462	5538	352	937	11
Derptský	455	455	2877	417	4
Orenburský	2242	180	64	113	830
Kavkazský	2242	180	64	113	830
Západní Sibiř	611	50	11	46	36
Východní Sibiř	652	20	6	97	39
Turkestánský kraj	-	-	-	-	-
Celkem	36646	10519	4712	6048	1493

Gymnázia na konci 19. století byla otevřena pro hodně lidí, kteří měli zájem o vzdělání. Ale největší počet žáků tvořila šlechta, pro kterou byla platba za studium dostupnější než pro ostatní lidi. Nejvíce žáků přicházelo z měst, kde se nacházela gymnázia. Jen malý počet lidí z venkova měl možnost dovolit si studium v městech. Celkem studovalo 59 418 žáků + ještě 280 z Turkestánského kraje.

Tabulka 6. Počet žáků podle sociálních vrstev (z roku 1887)

Kraj (Okres)	Počet žáků podle sociálních vrstev

⁶³ *Gimnazija*. Enciklopedičeskij slovar' Brokgauza i Jefrona (VIII A). Sankt-Petěrburg, 1893, s. 694–707.

	Šlechta	Duchovenstvo	Městské vrstvy (mimo šlechty a duchovenstva)	Venkovské vrstvy	Cizí	Ostatní
Petrohradský	3860	229	1797	319	74	-
Moskevský	4466	432	2876	381	105	-
Kazaňský	1590	147	1096	294	32	-
Charkovský	2757	340	1925	515	104	-
Oděský	2096	160	2729	182	200	20
Kyjevský	4183	543	2149	395	162	82
Vilenský	2462	129	1206	286	51	-
Varšavský	4413	241	2794	813	29	-
Derptský	1461	218	1772	563	184	-
Orenburský	753	79	395	140	21	171
Kavkazský	2173	175	939	95	47	-
Západní Sibiř	385	37	239	23	4	66
Východní Sibiř	280	19	342	83	1	89
Turkestánský kraj	-	-	-	-	-	-
Celkem	30880	2749	20259	4088	1014	428

Podle statistiky z roku 1892 celkem v Rusku bylo 180 gymnázií, pět z nich při kostelech zahraničního vyznání, pět soukromých, Alexandrijská šlechtická škola v Nižním Novgorodě, Lazarevská škola východních jazyků, lyceum cara Nikolaje v Moskvě a škola Pavla Galagana v Kyjevě. Progymnází bylo celkem 59; 20 z nich mělo šest tříd a 39 mělo čtyři třídy. Celkem žáků – 61 079, učitelů – 4 942. Jeden žák v průměru připadal na 1 870 obyvatel (celkem obyvatel je 114 mln.) a jedna škola na 457 tisíc lidí.

Ze všech vládních gymnázií a progymnází základních tříd bylo 1 627, paralelních 384 a přípravných 188. Z celkového počtu žáků (59 418) 3 511 bydlelo v penzionech při školách. V soukromých gymnáziích činil celkový počet žáků 707; z nich pravoslavných 301, katolíků 16, protestantů 359, židů 30 a jeden jiného vyznání. Žáků šlechtického původu bylo 418, duchovenstva – 34, městských lidí – 210, venkovských – 15 a cizích bylo 30. V církevních gymnáziích studovalo 1 347 žáků; z nichž pravoslavného vyznání bylo 366, katolického 40, protestanského vyznání bylo nejvíc, a to 826, židovského 84 a ostatních bylo 31. Žáků

šlechtického původu bylo 463, duchovenstva 23, městských občanů 567, žáků z vesnic 22 a žáků cizího původu bylo 272.⁶⁴

V roce 1876 kromě klasických mužských gymnázií existovala také ženská gymnázia paní Fišerové v Moskvě. Tato gymnázia byla uspořádána podle vzoru mužských gymnázií. V roce 1887 vláda zaplatila za vydržování gymnázia a progymnázia 9 914 741 rublů. Když v roce 1856 existovalo kolem 78 gymnázií a reálných učilišť, tak na konci století jich fungovalo více než 300, a v roce 1914 kolem 700. Od té doby se gymnázia otevírala nejen v gubernských, ale i v újezdních městech. V roce 1901 byl přezkoumán stávající systém vzdělávání z důvodů jeho nedostatků a rozvoje průmyslu v Rusku.

Tabulka 7. Týdenní rozvrh vyučovacích hodin podle studijního plánu z roku 1901⁶⁵

Předměty	Třídy									Celkem
	Příprava ke studiu	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	
Náboženství	4	2	2	2	2	2	2	2	2	16
Ruština a logika	6	5	4	4	4	3	3	3	4	29
Latina	-	6	6	5	5	5	5	5	5	42
Řečtina	-	-	-	4	5	6	6	6	6	33
Matematika	6	4	4	3	4	4	4	3	3	29
Fyzika	-	-	-	-	-	-	2	3	2	7
Dějepis	-	-	-	2	2	3	2	2	2	13
Geografie	-	2	2	2	2	-	-	-	-	8
Francouzština	-	-	3	2	3	3	2	3	3	19
Němčina	-	-	3	3	3	3	3	2	2	19
Psaní	6	4	4	2	-	-	-	-	-	10
Celkem	22	23	28	29	29	29	29	29	29	225

V čele gymnázia stáli ředitel a školní inspektor. V roce 1901 mzda ředitele činila 4 000 rublů ročně, inspektor vydělával 1 000 rublů. Každý z nich měl současně k dispozici byt v nájmu. Mzda učitele věd a jazyků byla 1 200 rublů ročně, ale za pět let práce se jeho mzda

⁶⁴ *Gimnazija*. Enciklopedičeskij slovar' Brokgauza i Jefrona (VIII A). SPb, 1893, s. 694–707.

⁶⁵ *Ustav gimnazij i progimnazij vedomstva ministěrstva narodnogo prosveščeníj*. Sankt-Petěrburg, 1901, (s. 38) [online]. Prezidentskaja bibliotěka [cit. 16. 02. 2019]. Dostupné z: <https://www.prilib.ru/item/459884>

mohla zvýšit. Učitel výtvarné výchovy dostával značně menší plat – jen 480 rublů. Mzda třídních učitelů činila 600 rublů ročně.⁶⁶

Pedagogická rada bývala svolána alespoň jedenkrát měsíčně. Ředitel, všichni učitelé, a inspektoři se měli sejit z důvodu diskuse o chování žáků a o dalším rozvoji studia v gymnáziích. Diskuse ohledně hospodářských otázek probíhala ve zvláštním hospodářském výboru pod vedením ředitele. Tento výbor byl také složen z inspektora a třech učitelů, kteří byli voleni na tři roky. Po 25 letech učitelské práce bylo povoleno odejít do důchodu. Důchod ředitele gymnázia byl 2 000 rublů ročně, inspektora 1 500 rublů, učitele 1 200 rublů ročně. Po 20 letech práce učitel získával titul zasloužilého pedagoga.⁶⁷

V roce 1902 byla zrušena výuka latiny v prvních dvou třídách, řečtina se stala předmětem nepovinným pro 3. a 4. třídy. Gymnázia se stala dostupnější pro lidi z různých sociálních vrstev.

V roce 1905 proběhla nová vzdělávací reforma. Ministerstvo školství zavedlo nový studijní plán, podle kterého reálná učiliště získávala více všeobecně-vzdělávací povahu. V knihovnách při gymnáziích bylo povoleno rozšířit výběr literatury nejen o školní skripta podle studijního plánu, ale o jiné knihy. Byla zrušena zkouška z řečtiny. Dále bylo povoleno opakovat závěrečné zkoušky, aby bylo možné získat maturitu. Další změna proběhla v roce 1907. Ministerstvo školství rozhodlo o zkouškách na konci školního roku, díky kterým mohli žáci přejít z jedné třídy do jiné.

V roce 1908 z iniciativy vojenského ministra E. V. Bogdanoviče a s účastí panovníka Mikuláše II. na základních školách byla zavedena výuka vojenského pořádku a gymnastiky.⁶⁸ Vojáci a důstojníci se učili žáky novým disciplínám. V tomto období byly vytvořeny speciální oddíly, kde probíhala vojenská výuka, gymnastická cvičení a vojenské hry. V soukromých gymnáziích byla tělesná výchova 2–3 hodiny týdně. V tuto dobu neexistoval jednotný systém výuky gymnastiky a tělesné výchovy.

V roce 1910 ministr školství Švarc navrhl nový projekt, podle kterého bude existovat jen jeden druh školy – gymnázium. Projekt Švarce byl kompromisem mezi klasicismem a buržoazií. Ministr stanovil jen tři druhy gymnázií: s jedním starověkým jazykem, se dvěma

⁶⁶ *Ustav gimnazij i progimnazij vedomstva ministërstva narodnogo prosvěščenij. Sankt-Petěrburg, 1901, (s. 39)* [online]. Prezidentskaja bibliotěka [cit. 16. 02. 2019]. Dostupné z: <https://www.prlib.ru/item/459884>

⁶⁷ Tamtéž, s. 35–36.

⁶⁸ LIPNIK, V. N. *Škol'nye reformy v Rossii. Charakteristika reform školy v dorevoljucionnoj Rossii*. RGPU im. A. I. Gercena, 2000, s. 52.

starověkými jazyky, bez starověkých jazyků, pouze se dvěma novými (němčina a francouzština). Ale nový ministr školství L. A. Kasso dosáhl odstranění tohoto projektu ze Státní dumy. Předpisem z roku 1911 posílil požadavky k disciplíně žáků a zakázal školní shromáždění. Všechny tyto činnosti způsobily silnou nespokojenost ve společnosti.

5.2 Srovnání vzdělávání v Rusku a v Evropě ve 20. století

Ruská gymnázia a gymnázia některých evropských států měly společenské prvky. Například studijní plán a školní předměty. V ruských, pruských a rakouských školách se žáci učili náboženství (církve v tu dobu měla velký vliv jak v Evropě, tak i v carském Rusku), latinu a řečtinu, geografii, dějepis, matematiku a přírodní vědy. Později v Rakousku neměla církve tak velký vliv na celý systém vzdělávání, ale dosud existoval předmět náboženství. V Evropě a v Rusku v 19. století ve studijním plánu byly obsaženy starověké jazyky. Školy se dělily na soukromé (placené) a vládní (neplacené). Vzdělávání začalo být pro lidi dostupnějším. Díky liberálním reformám v 60.–70. letech v Rusku byl zaveden systém základních škol jako v jiných zemích, který nebyl pro ruské občany povinný. Některé evropské země začaly v 19. století zavádět povinnou školní docházku na základních školách. Ale úroveň vzdělávání v carském Rusku byla příliš nízká ve srovnání s jinými evropskými státy.

Později ve 20. století bylo nutné ve všech zemích rozšířit vzdělávání a byly prováděny školní reformy, aby většina občanů uměla číst a psát.

5.3 Vzdělávání v Sovětském svazu

Již na konci roku 1917 bylo prováděno znárodnění všech typů škol. Školy byly prohlášeny za jednotné, pracovní, povinné a dostupné pro všechny lidi. V prvních letech sovětské moci se všeobecné a odborné vzdělávání nerozdělovalo. V roce 1919 byly otevřeny speciální přípravné kurzy na univerzity při středních a vyšších školách, aby rolníci a pologramotní lidé měli možnost studovat na univerzitách. Tyto kurzy existovaly až do poloviny 30. let a pak byly zrušeny.

Hlavní principy vzdělávání v Sovětském svazu byly formulovány ještě na začátku existence nové země: všeobecné bezplatné povinné školní vzdělávání pro chlapce a dívky do 16 let, žádné omezení podle společenských tříd a národnosti, oddělení školy od církve, zákaz soukromých škol, vzdělávání v rodném jazyce a zákaz tělesných trestů. Byla provedena postupná demokratizace škol, tj. účast orgánů místní samosprávy v řízení škol, uspořádání

společných školních rad, zrušení povinných domácích úkolů, známkování, zkoušek a zavedení flexibilních studijních plánů.

Problémem byla ngramotnost velké části obyvatelstva, především se to týkalo rolníků. Sovětská vláda měla za jeden z hlavních cílů dosažení všeobecné gramotnosti. K roku 1920 se podařilo vzdělat kolem tří milionů lidí. Podle sčítání lidu z roku 1920 na území Sovětského Ruska bylo 41,7 % obyvatel schopno číst. První světová a občanská válka způsobily velkou škodu systému vzdělávání, což vedlo ke snížení množství škol a studentů. Podle sčítání lidu z roku 1926 bylo 56,6 % obyvatel gramotných. Na konci 20. let došlo k celkovému nárůstu žáků a učitelů.

Na začátku 30. let totalitní státní systém Sovětského svazu měl velký vliv na systém vzdělávání. V letech 1931–1932 se I. V. Stalin podílel na vytvoření nařízení ohledně vývoje škol. Byla zavedena všestranná centralizovaná správa a centralizovaná kontrola. Činnost školy a obsah vzdělávání byly podrobeny sjednocení a přísné regulaci. Byly zavedeny jednotné povinné studijní programy a plány, jednotné učebnice pro všechny školy. Disciplína a poslušnost byly základem sovětského vzdělávání, nikoli osobní vývoj žáků. Byly přísně zakázány experimenty a tvůrčí přístup. Škola používala jen tradiční metodiky. Došlo k intenzivní ideologizaci vzdělávacího obsahu. Hlavním cílem vzdělávacího systému bylo vytvoření nového člověka, který respektuje komunistické hodnoty a ideály. Obsah, metody a formy organizace vzdělávacího procesu byly zaměřeny na formování ideologického přesvědčení. Vláda považovala vzdělávací systém především za nástroj komunistické výchovy.⁶⁹

Většina pracovníků aktivně působících ve vzdělávacím systému na začátku Sovětského svazu byla propuštěna z práce. Hlavním oficiálním pedagogem země byl vyhlášen A. S. Makarenko.

Na konci 30. let se začal výrazně snižovat počet národních jazyků ve školách. Zatímco v roce 1934 bylo národních jazyků 104, tak v roce 1989 zůstalo pouze 44. Mnohé národy Ruska a dalších republik Sovětského svazu byly zbaveny písemnictví. Školní učebnice, knihy, noviny a časopisy se přestaly překládat do národních jazyků.

⁶⁹ LEONT'JEV, A. *Rossijskoje obrazovanije v konce XIX – načale XX veka* [online]. Russkij jazyk, 2001 [cit. 13. 01. 2019]. Dostupné z: <http://rus.1september.ru/article.php?ID=200103405>

Od roku 1940 se za vzdělávání začalo v 8.–10. třídách středních škol muselo platit (150–200 rublů ročně). Od roku 1943 až do roku 1954 existovaly chlapecké a dívčí školy. Byla zavedena povinná školní uniforma.

Během války a po válce došlo k velkému snížení počtů žáků kvůli zničení škol, nízké porodnosti a vysoké úmrtnosti. V roce 1956 se počet žáků mírně zvýšil a ve všeobecně-vzdělávacích školách se učilo 30 127 tisíc lidí. Sčítání lidu z roku 1959 prokázalo, že negramotnost mezi obyvateli byla téměř úplně vymýcena.

Velká změna proběhla v roce 1977. Občané SSSR měli právo na získání bezplatného středního a vyššího vzdělávání na všech úrovních (od základního až do vyššího) podle Ústavy Sovětského svazu. Dostupnost vzdělávání byla velkou výhodou sovětského systému.⁷⁰ Výborní žáci dostávali stipendium od státu. Každý student si mohl vzít zdarma učebnice ve školní knihovně, které byly k dispozici pro všechny. V budoucnosti stát prostřednictvím systému rozdělování garantoval zaměstnání každého absolventa univerzity a střední speciální školy.

V první polovině 80. let vznikla tendence profesionalizace středních škol. V roce 1984 byly přijaty „základní směry reformy střední a odborné školy“. Reforma měla za cíl zlepšit pracovní výchovu mládeže. V procesu pracovní výchovy na základní škole žáci získávali základní pracovní dovednosti.

Jedním z nejdůležitějších strukturálních prvků sovětské ideologie byl kolektivismus. Individuální rysy dětí byly ignorovány, celý učební proces byl zaměřen na „průměrného“ žáka. Sovětská vláda chtěla, aby mladší generace začala být jednomyslnou, která působí podle jednotných standardů. Pro tento cíl byly vytvořeny mládežnické organizace. V čele všech školních akcí byli pionýři a Komsomol. Mladší generace byla spojena společnou myšlenkou. Činnost organizace byla věnována výhradně komunistické výchově žáků. Prostřednictvím organizací vláda prováděla kontrolu mladší generace a upevňovala vliv ideologie.⁷¹

Po roce 1985 se situace s národním vzděláním změnila k lepšímu. Zapomenuté národní jazyky se začaly učit na středních školách, a také dějepis a kultura příslušného národa.

⁷⁰ *Narodnoje obrazovanie. Bol'saja sovětskaja enciklopedija. v 30 t. gl. red. A.M. Prochorov, 1969–1978. ISBN 5-85270-004-5.*

⁷¹ MAKEJEVA, Je. A. Škola i ideologija. *Izvestija Rossijskogo gosudarstvennogo pedagogičeskogo universitěta im. AI Gercena*, 2007, **13** (36), s. 200–203. ISSN 1992-6464.

V 90. letech byl velký nedostatek učitelů ve školách. Hodně kvalitních pedagogů dávalo výpověď kvůli nízkým mzdám. Nedostatek se zejména projevoval v regionech, kde místní vláda neměla možnost platit mzdu pracovníkům ve sféře vzdělávání včas. Nehledě na těžkou situaci v systému vzdělávání, na konci století vzrostla prestiž vysokoškolského vzdělávání, zvýšily se nároky na vysoké školy a vyšší třídy prestižních škol.

Později po rozpadu Sovětského svazu byl systém vzdělávání Ruska reformován v průběhu liberálních reforem (v 90. letech).

5.4 Transformace systému vzdělávání po rozpadu Sovětského svazu

Transformace celého systému vzdělávání v Rusku začala ihned po ukončení perestrojky v roce 1991. Hlavním cílem bylo nechat socialistickou minulost za sebou, aby se Rusko transformovalo v úplně novou kapitalistickou zemi. Změny byly provedeny téměř ve všech oblastech společenského a hospodářského života. Vzdělávání mělo být také radikálně změněno.

Mnozí učitelé nemají rádi změny, které byly prováděny za posledních třicet let. Začali pracovat ještě v období socialismu a během svého života se setkali se dvěma úplně různými systémy vzdělávání. Podle jejich názoru kvalita vzdělání značně klesla. Někteří učitelé neumí jednoznačně odpovědět, zda se stav zhoršil, nebo zlepšil. Vzdělávací systém se značně změnil a transformoval v úplně jinou formu, než kdy byl. Nemůžeme jej objektivně charakterizovat jako špatný, nebo dobrý, protože teď vypadá zcela jinak. Obtížně lze objektivně porovnat a dát jednoznačnou odpověď, protože každý systém má jak zápory, tak i klady. Menšina se domnívá, že se vzdělání výrazně zlepšilo. V současné době má každý možnost studovat na střední škole a pak na univerzitě. Dnes je vzdělávání mnohem dostupnější. Jedna z respondentek řekla, že „nyní má vzdělávání širší spektrum použití, studenti mají více možností realizovat svůj potenciál“.

5.4.1 Hlavní změny po rozpadu SSSR

Po rozpadu Sovětského svazu (po roce 1991) byly realizovány následující změny (reformy):

1. Jedna z prvních reforem, která byla uskutečněna hned po perestrojce, je prodloužení vzdělávacího cyklu o jeden rok. V období Sovětského svazu všichni studenti studovali 10 let, po transformaci vzdělávání školní studium trvalo 11 let.

2. Další důležitá změna je nahrazení celé řady učebnic ve školách. Sovětské učebnice byly zcela odstraněny ze všech škol, začaly se objevovat úplně nové učebnice pro žáky. Hodně učitelů s tím nesouhlasilo a kategoricky tyto změny odmítlo. Například učitelé matematiky byli proti vyloučení starých učebnic ze školního vzdělávacího programu. Podle nich v období socialismu úroveň znalostí matematiky ve školách byla velice dobrá. Stačilo jen odstranit ideologické myšlenky ze starých učebnic.
3. Byl rozpracován úplně nový testovací systém – jediná státní zkouška.
4. Politika sloučení (sjednocení) středních a vysokých škol. Toto téma má hodně rozporuplných mínění. Mnoho rodičů si vybírá určitou školu kvůli učitelskému sboru, kvalitě výuky, výsledkům závěrečných zkoušek a prestiži ve společnosti. Ale během sloučení škol dochází k tomu, že dítě bude studovat úplně jinou školu. Častokrát tyto procesy probíhají bez souhlasu rodičů a bez poskytnutí oficiálních informací. Sloučení silné a slabé školy ne vždy znamená posílení dvou škol. Někdy vede k oslabení té školy, která měla vysokou prestiž. Během transformace dochází ke sloučení pracovních týmů, učebních tříd atd.

Respondenti vyjádřili svůj názor ohledně těchto reforem. Jedna z učitelek se domnívá, že po pádu socialismu došlo k poklesu duchovní kultury v Rusku. Když dříve pro sovětského člověka byly prioritou kulturní hodnoty, tak nyní se situace změnila a hmotné statky jsou ceněny víc. Děti jsou od malička přitahovány k novým hračkám (čím víc, tím lépe), telefonům a dalším věcem. Když v sovětské době byli všichni přibližně na stejné finanční úrovni, tak nyní je významný rozdíl mezi chudými a bohatými lidmi. Lidé, kteří mají víc peněz, mají i víc možností ve svém životě. Podle názoru respondentů v sovětských letech bylo možné něčeho dosáhnout i bez finanční stránky.

V současné době má učitel méně času na výuku dětí kvůli formální činnosti. Má hodně práce s dokumenty, protože všechno musí být oficiálně zdokumentováno. Tento proces trvá moc dlouho. Učitel na to zbytečně marní čas a své síly.

Množství školních materiálů se zvětšuje, ale počet studijních hodin zůstává stejný (nebo dokonce nižší). Moderní člověk žije ve věku informací, které se s každým rokem navyšují. Dnešní děti dostávají více znalostí a informací než děti Sovětského svazu. Například na střední škole byl snížen počet hodin fyziky ze čtyř na dvě, ale studijní program se nezměnil. Z tohoto důvodu je kvalita výuky nevysoká, protože není možné moc dobře naučit žáka a poskytnout potřebnou informaci v tak krátkém čase.

Jedna z respondentek si myslí, že všechny změny zlepšily úroveň a kvalitu vzdělání v Rusku. Podle názoru učitelky v současné době žáci mají více možností než dříve: účast na různých vědeckých a uměleckých akcích, velký výběr škol (včetně soukromých), možnost studovat na jakékoli univerzitě (dokonce i na zahraničních vysokých školách).

V době socialismu student dostával kvantum znalostí na střední škole. Dítě nevědělo, jakým způsobem použít toto kvantum, kde a jak může tyto znalosti aplikovat ve svém životě po škole. Nyní žák rozumí, proč potřebuje své vědomosti a kde je může použít. Znalosti ze školy otevírají dveře do lepšího života. Dneska existuje více příležitostí realizovat svůj osobní potenciál.

5.4.2 Rozvoj moderního vzdělávání – základní směry

1. směr – humanizace

Rozvoj moderního vzdělávání v Rusku má řadu směrů. Prvním z nich je humanizace vzdělání, tj. konceptuální ustanovení ohledně priority osobnosti v oblasti vzdělávání, formování humánního pohledu na svět a tvůrčího potenciálu.⁷² Humanizace vzdělání je základní tendence, podle které má být v centru pozornosti pedagoga celistvá a unikátní osobnost dítěte. Jedinec je otevřen novým věcem a schopen úmyslně vybírat svou cestu. Má na výběr ze způsobu jednání v různých životních situacích. Dobrý pedagog může pochopit dítě, včetně jeho pocitů a emocí. Má být otevřeným a upřímným. Proces humanizace je spojen s vytvořením takových pedagogických podmínek, díky kterým by dítě mohlo realizovat svůj vlastní potenciál.

Podle názoru učitelů se generace dnešních dětí velmi změnila ve srovnání se SSSR. „Dříve byli žáci-posluchači, nyní jsou žáci-činitelé.“ Současné děti jsou aktivnější, více iniciativní. Obvykle přímo a otevřeně mohou říct svůj osobní názor. Když se žák liší v názorech od učitele, tak může mít konflikt s pedagogem a hájit své zájmy. Někteří učitelé jsou rádi, že děti mohou vyslovit své myšlenky. Lekce jsou mnohem zajímavější s dětmi, které mají svůj osobní názor na různé věci. Nyní učitel má najít osobní přístup ke každému žákovi ze třídy, aby děti z mladé generace měly šanci rozvinout svůj tvůrčí a duševní potenciál. V dnešní době je dítě považováno za důležitou a výjimečnou osobnost.

⁷² KOLYČEVA, Zoja Ivanovna. *Noosfernejaja pedagogika kak novaja obrazovatel'naja paradigma*. Sankt-Petěrburg, 2004, s. 175.

V socialistické minulosti žák nemohl začít rozhovor s učitelem. Jedna respondentka na téma rovnosti lidí v SSSR říká: „*ve třídě sedělo 30 stejných nevýrazných dětí, které neměly právo vyjádřit svůj osobní názor nebo svůj nesouhlas*“. Podle základních principů socialismu se učitel choval ke všem žákům stejným způsobem. Rovnost vůči všem lidem, všichni jedinci měli stejný zásadní cíl – budování komunismu. Socialismus měl velký vliv na psychický rozvoj člověka. „*Existovala velká agitace socialistické myšlenky, všude jsme viděli obrazy a památky Lenina. Symboly socialismu byly všudypřítomné,*“ řekla jedna z učitelek střední školy. Podle jejího názoru tato silná propaganda připomíná reklamu v dnešní době, které není možné uniknout. Reklama různého zboží nebo služeb je všude, jako dříve byl socialismus.

Ale přesto má většina učitelů jiný názor na vliv socialistických myšlenek na život. Pro ně sociální rovnost a stejný postoj vůči všem lidem není záparem, ale naopak je velkým kladem. Podle názoru respondentů v minulosti byli vychováni patrioti, kteří vyznávali duchovní hodnoty ve svém životě. Někteří lidé (dost velké množství), kteří se narodili v době Sovětského svazu, měli rádi socialistickou ideologii. Na otázku, zda by vrátili život v socialismu, odpověděli, že pravděpodobně nepropásli takovou šanci. Podle nich v Sovětském svazu lidé měli společný cíl, který spojoval všechny jedince pohromadě. Nyní je snaha o ideologické působení zejména v novinách, nikoliv ve školách. Úroveň morálky klesla a duchovní hodnoty se změnily.

V současném Rusku se učitelé setkávají s různými těžkostmi během své pedagogické činnosti. Na středních školách je dost velký počet duševně zaostalých žáků nebo dětí s postižením. Rodiče těchto dětí mají na výběr: dát dítě do zvláštní školy nebo do střední všeobecně vzdělávací školy. Mnoho rodičů se domnívá, že člověk ve zvláštní škole nemůže získat slušné vzdělání ve srovnání s běžnou střední školou. Výuka duševně zaostalých dětí je velice obtížná pro učitele z běžné střední školy. Takové děti mohou mít problémy nejen se studiem, ale i s jinými žáky. Pedagog má najít zvláštní způsob výuky, aby vyučování dětí s postižením bylo na dobré úrovni. Někdy přitahování učitelské pozornosti jedním dítětem může způsobit újmu jiným žákům. Někteří učitelé si myslí, že takové děti mají studovat jen ve zvláštních školách, aby je učili pedagogové, kteří mají odborné vzdělání a dobrou přípravu v této sféře. To je velká zodpovědnost. Ne každý učitel je schopen to zvládnout.

2. směr – zlidštění

Dalším důležitým směrem ruského vzdělávání je zlidštění. Mnoho let v sovětské škole vládl autoritářský systém. Z tohoto důvodu bylo zavedeno zlidštění celého vzdělávacího systému, aby země opustila zastaralé standardy sovětské generace a realizovala postupný

přechod k novým federálním vzdělávacím normám. V překladu z latiny sloveso „humanitární“ znamená „lidská přirozenost“, „vzdělanost“ je „to, co se vztahuje k lidstvu, společenskému bytí a vědomí“. Takže zlidšťování vzdělávání je vhodné spojovat s organizačním přístupem, který je zaměřen na prioritní rozvoj „zlidšťování“ celého vzdělávacího systému. Kultura určuje formování osobnosti. Jedním z nejdůležitějších praktických směrů zlidštění vzdělání je přezkoumání a oprava vzdělávacích programů tak, aby žáci dokázali pochopit smysl historie lidstva a modernity a význam kulturního dědictví.

Po modernizaci ruského vzdělávání týdenní počet hodin matematiky, fyziky, přírodních věd a jiných technických nebo přírodních předmětů výrazně klesl. Například v době Sovětského svazu žáci vyšších tříd měli čtyři hodiny fyziky týdně. Nyní žáci mají jen dvě hodiny fyziky v 10. a 11. třídách. Systém zlidštění vzdělávání postupně vytlačil exaktní vědy v náležitém rozsahu. Vyučovací hodiny ruštiny, společenských věd, literatury a cizích jazyků se zvýšily. Učitelé nemohou jednoznačně odpovědět, nakolik je opodstatněn takový vzdělávací systém. Reformování klasického vzdělání přineslo přemíru odborníků humanitárních věd na trhu práce. Přitom v současném Rusku je deficit pracovníků ve stavebních, inženýrských a lékařských oborech. Velká část učitelů není spokojena se změnami, převážně učitelé matematiky a jiných exaktních věd. Podle nich je nutné vrátit počet hodin, který byl ještě v období socialismu.

3. směr – počítačová gramotnost

Dalším směrem moderního rozvoje vzdělávání v Rusku je počítačová autorizace. V úzkém smyslu slova znamená použití počítače jako způsob školního studia. V širokém smyslu jde o víceúčelové použití počítače ve vzdělávacím procesu. Každá moderní škola má technické vybavení. Žáci a učitelé díky technickému pokroku mají možnost šetřit svůj čas. V současné době pedagogové poměrně často používají prezentace z Powerpointu během svých lekcí, aby přednáška byla pro žáka zajímavější a názornější. Současné školy dosud mají důležité atributy studia jako v minulosti: školní tabule s křídou. Dneska má učitel více možností na výběr, jak prezentovat učební materiál pro žáky.

Progresivní učitelé mají rádi technický pokrok a změny ve školách. Produktivita lekcí se zvýšila. Školy mají dobrou technickou vybavenost, hodně počítačů. Studenti nemají žádný problém s vyhledáváním aktuálních informací, které mohou pomoci ve studiu. Když žák něco nepochopil během přednášky, tak existuje možnost najít informace na internetu. Děti mají možnost udělat si fotografie domácího úkolu napsaného na tabuli, což je velkou úsporou času.

Avšak moderní technologie přináší nepohodlí starší generaci, pro kterou je dost těžké pochopit fungování počítače a každodenně používat ve své práci. Tito učitelé mají radikálně změnit svůj přístup k učení dětí, nějakým způsobem se mají přizpůsobit změnám.

V dnešním světě se školní učitel setkává s některými problémy, které vůbec neexistovaly v minulosti. Například v současnosti má každé dítě moderní telefon již od malička. Rodiče říkají, že dítě potřebuje telefon z důvodu vlastní bezpečnosti. Kdykoli může zavolat rodičům. Ale učitelé si myslí, že telefony jsou velkým problémem pro dobré vyučování. Žáci občas používají telefony během přednášek, z tohoto důvodu nemají dobrou koncentraci. Neustálý tok informací z internetu může uškodit dítěti, které ještě neumí dobře filtrovat a třídit získané znalosti a zprávy. Současné děti mají poměrně často hyperkinetickou poruchu neboli poruchu pozornosti kvůli technickému pokroku a velkému toku informací z internetu nebo TV. Dobrý učitel má najít vhodný způsob, jak uklidnit žáka a jak mu pomoci se soustředit.

4. směr – demokratizace

Existuje ještě jeden důležitý směr vývoje moderního vzdělávání, a tím je demokratizace, tj. odstranění státního monopolního vlivu na vzdělávání a přechod ke společenskému státnímu systému; výrazné rozdělení pravomocí mezi centrálními, regionálními a místními orgány řízení s maximálním přenosem řídicích funkcí na městský úřad; účast místní správy a místní veřejnosti v řízení vzdělávacího procesu prostřednictvím obecních úřadů; autonomie vzdělávacích institucí ve výběru cílů, obsahu, organizace a metody práce, a také právní, ekonomická a finanční autonomie; právo učitelů na tvůrčí svobodu, svobodu výběru koncepcí a technologií, skript a učebních pomůcek, metod hodnocení činností žáků, účast v řízení školy; právo žáků na výběr školy a profilu vzdělávání, na domácí vzdělávání a vzdělávání v nestátních soukromých školách, na zrychlené učení a na vzdělávání podle individuálních studijních plánů, na účast v řízení školy.⁷³

Názory respondentů ohledně demokratizace vzdělávání se výrazně liší. Někdo si myslí, že vzdělání se výrazně zhoršilo ve srovnání se sovětskou dobou. Nyní neexistuje jediný systém studia, což je velkým nedostatkem dnešního vzdělávání. V době SSSR byl jednotný studijní program pro všechny školy ve všech městech země. Učitelé používali jednotné učebnice pro výuku dětí. Nyní si každá škola samostatně vybírá školní program a studijní

⁷³ KODŽASPIROVA G.M., KODŽASPIROV A.JU. *Pedagogičeskij slovar'* [online]. Glubinnaja psihologija učenija i metodiki [cit. 10. 02. 2019]. Dostupné z: <https://www.psyoffice.ru/6-1024-demokratizacija-obrazovaniya.htm>

materiály, podle kterých bude probíhat vyučování. Když student změní školu, tak může mít potíže v nové škole kvůli různým studijním programům. Pro učitele z nové školy to také může být problém, protože musí najít individuální přístup a naučit žáka úplně novým věcem.

V současné době je na trhu příliš velký výběr školních učebnic. Ne všechny knihy jsou napsány jasně a srozumitelně pro děti. Tak velký počet školních knih spíše jen vytváří iluzi výběru. Je dost těžké najít opravdu dobrý materiál mezi takovým množstvím knih. Mimoto učitel musí vynaložit veškeré úsilí na to, aby vysvětlil nový materiál srozumitelně. Některé děti nemohou správně pochopit informaci, která je napsána v nových učebnicích. Učitelé si často vzpomínají na staré učebnice, staré školní programy, podle kterých studovali v SSSR.

Učitelé matematiky chválí učebnice Kyseleva, které byly v Sovětském svazu ve všech školách. Podle názoru pedagogů nové učebnice matematiky nejsou moc kvalitní, protože jsou zaměřeny především na vědu. Tyto knihy zcela ignorují samotného studenta, psychologii jeho vnímání, kterou staré učebnice dokázaly vzít v úvahu. Respondenti říkají, že vysoká teoretická úroveň současných knih je jedním z hlavních důvodů poklesu kvality vzdělávání v Rusku.

Není možné napsat dobrou učebnici za jeden rok na objednávku ministerstva vzdělávání nebo kvůli soutěži (jak se to dělá v moderním Rusku). Kyselev psal své učebnice na základě obrovských pedagogických zkušeností. Autor rozuměl dětem a snažil se k nim najít vhodný přístup, aby výuka probíhala co nejlépe. Jeho hlavním cílem bylo, aby všichni studenti pochopili matematiku. Kyselev věděl, jakým způsobem je možné dosáhnout takového cíle. Z toho důvodu bylo snadnější učit děti nejednoduchý školní předmět.

5. směr – profilování

Profilování je budoucím směrem moderního vzdělávacího systému, který právě začíná nabírat obrátky. Tento směr má větší popularitu v soukromých školách, jelikož jejich vzdělávací politika má původně profilovou specializaci (soukromé školy s technickým, humanitním zaměřením a podobně). Hlavním úkolem profilování je pomoci žákům při jejich výběru specifika (profilu) výuky na střední škole, aby si v budoucnosti studenti mohli správně vybrat vysokou školu, akademii atd.

V roce 2002 Centrum sociologických průzkumů ministerstva školství Ruské federace provedlo sociologický průzkum. Podle výsledků hodnocení je zřejmé, že většina studentů středních škol (více než 70 %) dává přednost tomu, aby „znali základy hlavních školních předmětů, ale podrobně chtějí studovat jen ty předměty, které pomohou v budoucnosti ve

vybrané specializaci“. Pouze čtvrtina studentů podporuje tradiční pozice výuky („chci studovat a znát všechny školní předměty ve stejné míře“).⁷⁴ Jedná se o primární oborové zaměření a o práci s dětmi, kterým pedagog může pomoci vybrat správnou cestu.

Rozhovor s učiteli ukázal, že na středních školách vzdělávání postupně začíná být profilovým (blíže k vyšším třídám). Dokonce se konají speciální soutěže, kde si každý student může vybrat určitou oblast vzdělání (technickou, humanitní, ekonomickou) a vytvořit svůj vlastní projekt na zvolené téma. Podle respondentů se systém vzdělávání vrátí k začátku, k nápadům, které byly aplikovány ještě v Sovětském svazu. Všechno nové je dobře zapomenuté staré. Dříve, v době Sovětského svazu, se ve školách odehrávala praxe, pomocí které se studenti učili základům budoucí profese. Jedna učitelka vyprávěla příběh o tom, jak na střední škole absolvovala praxi jako prodavačka. V obchodě prodávala bonbóny a kvas, získala nové dovednosti a zvykla si na práci. Pro ni to byl nezapomenutelný zážitek. Sovětský student se setkával s dospělým životem, měl možnost seznámit se s profesí v praxi.

Avšak existuje i opačný názor učitelů o oborovém zaměření ve školách. Domnívají se, že ne všechny děti v tak mladém věku si mohou vybrat své budoucí povolání. Je možné udělat chybu, když člověk nemá za sebou velké životní zkušenosti. Tito učitelé nepodporují ideu s profilováním vzdělávání v plném rozsahu. Podle jejich názoru je lepší dítě seznámit s různými zaměstnáními, více oni hovořit. Oznamit klady a zápory různých profesí, aby se žák mohl později rozhodnout, jakou cestu si vybrat.

6. směr – internacionalizace

Dalším směrem ruského moderního vzdělávání je internacionalizace, tj. zvýšení společných prvků v národní vzdělávací praxi různých zemí, způsobené určitou podobou rysů a tempa technologického a sociálně-ekonomického rozvoje, a taktéž procesem mezinárodní integrace; ovlivňuje jak obsah vzdělávacího procesu, tak i jeho formu.⁷⁵ Základ integrace tvoří rozmanité nápady na mezinárodní spolupráci v oblasti vzdělávání, z nichž většina již získala realizaci jako různé mezinárodní programy.

Díky internacionalizaci vzdělávání mají ruští žáci unikátní možnost studovat v jiných zemích. Například slavný program výměny studentů Flex future leaders Exchange, díky

⁷⁴ Koncepcija profil'nogo obučeniya na staršej stupeni obščego obrazovanija (Ministerstvo obrazovanija rossijskoj feděracii i Rossijskaja akademija obrazovanija). *Intěgracija obrazovanija*, 2002, 2–3, s. 9–21. ISSN 2308-1058.

⁷⁵ VIŠNJAKOVA S.M. *Professional'noje obrazovanije Slovar'. Ključevye ponjatija, těrminy, aktual'naja leksika* [online]. Glubinnaja psihologija učeniya i metodiki [cit. 10. 02. 2019]. Dostupné z: <https://www.psyoffice.ru/6-1057-internacionalizacija-obrazovanija.htm>

němuž žáci z Ruska měli možnost zdarma strávit celý rok v USA, žít v americké rodině a studovat v americké škole. Program byl plně financován vládou Spojených států, včetně letu, stipendia (kapesného) a zdravotního pojištění. Studenti, kteří absolvovali tento program, jej považují za unikátní možnost učení cizího jazyka a úplného ponoření do cizí kultury.

Jedna z respondentek jela ve věku 16 let do Spojených států, aby tam žila a studovala celý rok. Její mínění ohledně daného programu bylo výhradně pozitivním. Když mladý člověk odjíždí úplně sám do cizí země, tak se jeho osobnost začíná formovat radikálně jinak. Jedinec začíná myslet jiným způsobem. Respondentka říká, že tento program ji naučil dívat se na svět z jiného úhlu pohledu. Díky této zkušenosti se začala chovat k lidem tolerantněji a uvědomila si, že i přes kulturní rozdíly všichni lidé mají mnoho společného.

Po náročném a přísném výběru, po absolvování všech zkoušek, začala více věřit samo sobě a ve své síly. Výběr byl proveden mezi 21 tisíci lidí, z nichž jen 250 lidí dostalo možnost jet do USA. Každý z účastníků měl být zodpovědným a dost samostatným člověkem, a také dobře znát angličtinu. Po roce bydlení v USA získali nejen obrovské životní zkušenosti, ale také dobré kamarády. Zlepšili svoji úroveň anglického jazyka a naučili se lépe komunikovat s různými lidmi. Dnes díky tomu mohou najít aspoň ke každému člověku osobní přístup. Respondentka si všimla, že na tomto programu pracovali odborníci s rozsáhlými zkušenostmi, kteří dobře rozumí ruské mentalitě. Tito pracovníci pomáhali přizpůsobit se dětem z různých zemí.

Bohužel, program byl ukončen v roce 2014. Ale v Rusku je studium v jiných zemích stále považováno za velmi prestižní možnost. Národ si myslí, že v zahraničí je vyšší úroveň vzdělání a lepší kvalita výuky. Mnozí lidé touží studovat v USA, Anglii a v západní a střední Evropě. Někteří studenti po absolvování školy odjíždějí do východní Evropy. To je považováno za méně prestižní, ale stále za poměrně dobrou možnost.

V dnešní době mají děti více možností pro seberealizaci. Mnoho učitelů hovořilo o tom, že se žáci mohou účastnit mezinárodních soutěží a olympiád, dokonce i dosáhnout úspěchu. Pro učitele je to dobrá šance rozvíjet nejen svůj tvůrčí potenciál, ale i potenciál žáka. Jedna z respondentek si všimla, že dříve taková možnost mezinárodní integrace prakticky neexistovala, protože SSSR byl velmi uzavřenou zemí. V současném Rusku možnosti pro seberealizaci dostávají děti nejen z velkých měst jako Moskva nebo Petrohrad, ale i žáci z malých měst nebo z vesnic. Studenti a učitelé potřebují pouze vlastní přání a pracovitost, aby společně dosáhli jednoho cíle.

5.4.2 Mezinárodní soutěže

Žáci z Ruska se podílejí na různých mezinárodních průzkumech kvality vzdělávání a úspěších školáků v jednotlivých oborech. Účast v mezinárodních výzkumech pomáhá dostatečně objektivně ohodnotit úroveň vzdělání a porovnat je s jinými zeměmi.

Nejpopulárnější průzkumy jsou tyto:

- PISA (z angličtiny Programme for International Student Assessment) – mezinárodní průzkum znalostí studentů. Pomocí testu hodnotí gramotnost žáků a jejich znalostí matematiky a přírodních věd. Na průzkumu se podílejí žáci ve věku 15 let z různých zemí. Koná se každé tři roky. Od roku 2000 až do roku 2018 se jej zúčastnilo od 32 až do 74 zemí světa. Rusko se podílí na PISA od začátku. Bohužel, za celou dobu ruské účasti školáci nezaznamenali v tomto průzkumu výrazný úspěch. V roce 2015 se Rusko umístilo na 32. místě ze 72 (testování znalostí přírodních věd). První místo drží Singapur. Podle testování matematické gramotnosti se Rusko se umístilo na 23. místě ze 70. První místo získal znovu Singapur.⁷⁶
- TIMSS (z angličtiny Trends in Mathematics and Science Study) – mezinárodní průzkum kvality znalostí matematiky a přírodních věd mezi žáky 4. a 8. třídy. Soutěž probíhá každé čtyři roky. Takový systém umožňuje sledovat, jaké změny se odehrávají ve vzdělávání při přechodu z nižší na střední školy a jaký má tento přechod vliv na kvalitu vzdělávání. Výsledky žáků z Ruska jsou dost vysoké. V posledním průzkumu z roku 2015 se studenti 4. ročníku umístili na 7. místě z matematiky a čtvrtém oblasti přírodních věd.⁷⁷ Školáci 8. třídy se umístili na 6. místě v předmětu matematika a na sedmém v přírodních vědách. Všude obsazuje 1. místo Singapur.⁷⁸ V roce 2015 byl průzkum prováděn mezi žáky vyšších tříd. Rusko se umístilo na 1. místě (rozšířená výuka) a čtvrtém (profilová výuka) z matematiky, na 2. místě z fyziky.⁷⁹ Průzkum ukázal tři velké problémy ruského vzdělávání: velký objem domácích úkolů, výrazný pokles prospěchu na středních školách a nespokojenost učitelů s jejich prací.

⁷⁶ *Osnovnye rezul'taty meždunarodnogo issledovanija PISA-2015* [online]. Portal obščerossijskoj sistěmy ocenki kačestva obrazovanija, 2015 [cit. 11. 02. 2019]. Dostupné z: http://www.osoko.edu.ru/common/upload/osoko/pisa/PISA_2015_results_short_report.pdf

⁷⁷ *Rezul'taty meždunarodnogo issledovanija TIMSS-2015 (4 klass)* [online]. Upravlenije obrazovanija [cit. 11. 02. 2019]. Dostupné z: http://www.sbnedu.ru/Docs/metod/TIMSS/Report_TIMSS2015_GR4.pdf

⁷⁸ *Rezul'taty meždunarodnogo issledovanija TIMSS-2015 (8 klass)* [online]. Upravlenije obrazovanija [cit. 11. 02. 2019]. Dostupné z: http://www.sbnedu.ru/Docs/metod/TIMSS/Report_TIMSS2015_GR8.pdf

⁷⁹ *Rezul'taty meždunarodnogo issledovanija TIMSS advanced 2015 (11 klass)* [online]. Upravlenije obrazovanija [cit. 11. 02. 2019]. Dostupné z: http://www.sbnedu.ru/Docs/metod/TIMSS/Report_TIMSS2015_GR11.pdf

- TALIS – průzkum, který je zaměřen na hodnocení výuky učitelů. Badatelé dělají závěry na základě dotazníku. Výsledky výzkumu převážně ukazují specifika a metody výuky, přesvědčení pedagogů a spokojenost s prací. Ve zprávě o výsledcích TALIS 2013 ohledně ruských učitelů je uvedeno, že za poslední pět let se sbor pedagogů omladil, ale téměř 50 % jsou starší 50 let; učitelé z Ruska obvykle neučí více než jeden předmět a zřídka mění místo práce; jako učitelé pracuje více zahraničních kolegů a tráví hodně času na administrativní práci.⁸⁰

5.4.3 Absolvování. Zkoušky v současném Rusku a v Sovětském svazu

V současné době se na celém území Ruska vykonává jediná státní zkouška (testování) na středních státních a soukromých školách (pro budoucí absolventy poslední třídy). Toto testování zároveň slouží jako závěrečné školní zkoušky a jako přijímací zkoušky na vysoké školy v Rusku. Možnost udělat zkoušky znovu je možné pouze v následujících letech. Na konci 9. třídy žáci skládají podobné závěrečné zkoušky, které se nazývají „základní státní zkoušky“ (dříve byl název „Státní závěrečná zkouška“).

Během provádění zkoušek v celém Rusku se používají úkoly stejného druhu a jednotné metody hodnocení kvality práce. Pomocí zkoušky je možné ohodnotit úroveň znalostí různých školních předmětů (ruský jazyk, matematika, cizí jazyky – především angličtina, fyzika, chemie, biologie, zeměpis, literatura, historie, společenské vědy, informatika).⁸¹ Student musí udělat dvě povinné zkoušky z ruštiny a matematiky, aby získal maturitu. Pokud by absolvent chtěl pokračovat ve svém studiu na univerzitě, tak musí udělat ještě zkoušky z jiných předmětů (podle zvolené specializace).

Názory učitelů ohledně jediné státní zkoušky se v mnoha ohledech liší. Starší generace učitelů se ve svém životě setkala se dvěma různými systémy kontroly znalostí: školní a přijímací zkoušky v době Sovětského svazu a jediná státní zkouška v moderním Rusku. Jsou od sebe velmi odlišné. Příprava studentů na tyto zkoušky se také liší. Jediná závěrečná zkouška je systémem testování žáků, proces přípravy na ni je poměrně náročný a rutinní. Žák se musí naučit rychle a bezchybně vybírat správné odpovědi, aby mohl mít dobré výsledky. Podle názorů mnoha respondentů učitel nemůže dát dobré znalosti žákům kvůli šablonovému testovacímu systému. V minulosti pedagog učil, ale dneska jen připraví na zkoušku. Kvůli

⁸⁰ LENSKAJA, Je. Rossijskije pedagogi v zerkale meždunarodnogo sravnitel'nogo issledovanija pedagogičeskogo korpusa (TALIS 2013). *Izdatěl'skij dom Vysšej školy ekonomiki*, 2015, s. 6–12.

⁸¹ *Feděral'nyj zakon № 17-FZ od 09.02.2007* [online]. Rossijskaja gazeta, 2007 [cit. 12. 02. 2019]. Dostupné z: <https://rg.ru/2007/02/14/ege-dok.html>

testování je nutné zužovat spektrum znalostí. Proces výuky připomíná banální přípravu, jak nacházet a vybírat správné odpovědi.

Příprava na jedinou státní zkoušku (11. třída) a na základní státní zkoušku (9. třída) začíná již od nižších tříd. Učitelé si myslí, že v důsledku přechodu od plnohodnotné zkoušky k systému testování je vyloučena schopnost logického dokazování a formulování správné odpovědi. Děti se stávají méně kreativními, je pro ně obtížně tvořivě a svobodně přemýšlet. Kritické myšlení téměř chybí. V roce 2018 byla v 9. třídě základní státní zkouška z ruštiny rozšířena. Kromě písemné části bylo zavedeno ještě ústní zkoušení. V této části musí žák vylíčit svými slovy krátký úryvek z knihy. Jen malé množství dětí zvládlo tento úkol, protože zadání se radikálně liší od banálního písemného testu.

Další velké minus zkoušek je obrovský stres pro děti. Student má jen jeden pokus udělat zkoušku, od kterého závisí jeho budoucí život a možnost pokračovat dále ve studiu na univerzitě. V Rusku je velmi málo bezplatných volných míst na vysokých školách, většina studentů musí platit za své studium. Některé univerzity vůbec neposkytují možnost studovat zdarma. Děti, které nemají velké finanční možnosti, musejí udělat závěrečné zkoušky téměř ideálně. To je prakticky jediná šance, jak pokračovat ve svém studiu a začít studovat na vyšší škole. Zkoušky jsou s každým rokem složitější, jejich kontrola se stává přísnější.

Postup zkoušení je značně složitý. Ve stanovený den se studenti shromažďují ve škole. Než se dostanou do školního kabinetu, musejí projít kontrolu detektorem kovů (aby nikdo neměl s sebou telefon). Pokud bude zjištěn telefon, žák nebude připuštěn ke zkoušce. Jediná možnost pro něho je zkusit to znovu v příštím roce. Poté speciální dozorce doprovází všechny studenty do školního kabinetu, kde žáci musejí usednout ke svým předem určeným stolům. V kabinetě jsou dva nebo tři pozorovatele (učitelé), kteří mají zodpovědnost za pořádek během zkoušky. Každý student dostává svou variantu zkoušky. Podle pravidel zkouška musí být prováděna pod dohledem videokamer. Když jedna z kamer bude mít poruchu nebo nebude fungovat během testování, tak tato zkouška nebude považována za platný pokus. Když student použije tahák nebo se otočí k sousedovi během zkoušení, tak pozorovatel musí vykázat studenta z kabinetu a prohlásit jeho pokus za neplatný. Žáci mohou jít na toaletu pouze pod dohledem dozorců, kteří čekají na chodbě.

Kvůli přísným pravidlům a silnému tlaku zvenčí se ne všechny děti mohou psychicky vyrovnat s natolik velkým zatížením. Někdy silný stress žáka přiváděl k fatálnímu konci, někteří studenti nebyli schopni zvládnout tlak před nebo po zkoušce. To je jeden z hlavních důvodů, proč velké množství učitelů nepodporuje tento testovací systém v Rusku. „Klasická

verze zkoušek je více humánní přístup,“ říká jedna z učitelek. Když učitel a dítě mají osobní kontakt během zkoušky, tak student se cítí bezpečněji. Další stres je očekávání výsledků – kolem 10 až 12 dnů. Student nejenže čeká na své výsledky, ale ještě paralelně skládá zkoušky z jiných předmětů. Zkoušky mají poměrně malý časový interval mezi sebou. Když se žák cítí špatně v tento den, tak to je spíš problém studenta. Existují dvě možnosti: udělat zkoušku neohledně na zdraví, nebo přeložit zkoušku na náhradní termín na konci měsíce. Ne každý člověk je na to připraven.

Výsledky zkoušek mají silný vliv na prestiž školy. Čím více studentů s maximálním počtem bodů (100), tím je to lepší pro prestiž školy. Škola s dobrými výsledky má dobrou reputaci, ačkoli výsledek ne vždy závisí na škole. Někdy to je zásluha učitelů na doučování nebo jiných faktorů. Avšak existuje ještě jedno kritérium, které má vliv na prestiž školy. Jsou to děti, které nedokázaly dobře složit zkoušku a získat potřebný počet bodů.

Na konci zkoušek jsou udělány závěry. Každý region Ruska dostává statistické údaje ohledně výsledků všech škol. Příprava ke zkouškám a očekávání výsledků vypadá spíš jako soupeření mezi různými školami. Každá škola se snaží dokázat, že je nejlepší nebo jedna z nejlepších škol ve městě. Soupeření ještě ovlivňuje učitele, kteří také mají mít lepší výsledky (tj. děti, které dobře udělaly zkoušku), nebo aspoň skončit tak, aby všechny děti získaly potřebný počet bodů. To je velký tlak zvenčí. Na otázku, zda by změnili systém zkoušení v Rusku, téměř všichni učitelé odpověděli souhlasně.

Ale podle názorů některých respondentů jediná státní zkouška má také své výhody. Takový druh zkoušky a příprava na ni disciplinuje děti. Jediná státní zkouška neomezuje jedince. Nevadí, jaký sociální status má člověk nebo kolik peněz. Každý pilný a chytrý student má možnost jít na univerzitu, dokonce i studovat bezplatně. Děti z malých měst, vesnic a obcí se mohou přestěhovat do velkých měst (Moskva, Petrohrad a další). Dříve bylo pro děti z chudých rodin těžší se realizovat. Žáci z vesnic nebo z malých měst také měli potíže. Aby měli možnost jít na určitou univerzitu, bylo nutné přijet do velkého města a udělat zkoušky na vysokou školu. Jedná se o dodatečné náklady na cestu, ubytování a jídlo.

Jedna z respondentek vyprávěla svůj příběh ohledně absolvování školy a přijetí na univerzitu. Dříve absolvovali školu v 17 letech. Teď o rok později, v 18 letech. Dříve bylo jednodušší ukončit školu než nyní. Ale podle ní bylo těžší udělat zkoušky. Nejprve měla udělat závěrečné zkoušky ve své škole, poté udělat další zkoušky, aby mohla jít na univerzitu. Dvojitý stres pro člověka. Z malého města musela jet do velkého, žít tam sama a skládat zkoušky. V pozdějších dobách existence Sovětského svazu se vzdělávací programy na

školách a na univerzitách mohly lišit. Absolventka (a dnes učitelka ve škole) měla dva týdny na to, naučit se pro ni zcela novou matematickou látku, udělat zkoušku a studovat na univerzitě. Nyní děti nemají podobné problémy.

Někteří učitelé souhlasí s jedinou státní zkouškou v 11. třídě, ale jsou naprosto proti základní státní zkoušce v 9. třídě. V 9. třídě úroveň emocionální zralosti žáků je dost nízká na to, aby se žák setkal s natolik stresovou situací. Děti v tomto věku často nejsou připraveny na samostatnost, nemohou vzít odpovědnost na sebe za svou budoucnost. V jedenácté třídě studenti už jsou dospělí. Chápou, proč potřebují zkoušky a jaký přínos z nich mohou mít v budoucnu. Žáci 11. třídy jsou více uvědomělí a připravení emocionálně. Nemají tak velký stres a chápou, na co původně musí být připraveni. Zkouška je prostě postup, který umožní stejným způsobem ohodnotit znalosti studentů po celé zemi.

S každým rokem se menší množství studentů po ukončení 9. třídy rozhoduje pro pokračování výuky ve škole (10–11 tříd). Mnozí studenti si pro další výuku vybírají střední průmyslové školy a obchodní akademie. Část z nich má strach ze zkoušky v 11. třídě. Myslí si, že pro ně je to ztráta času, že nedosáhnou žádného úspěchu. Někteří z nich se chtějí naučit nové profesi, aby mohli rychleji začít pracovat a vydělávat peníze.

5.4.4 Náplň práce učitele. Mzda

V moderním Rusku profese učitele ztratila svůj status ve společnosti. Jen malé množství žáků po absolvování školy by chtělo studovat na pedagogické fakultě, aby se v budoucnosti stali učitelem a mohli pracovat ve škole. Jeden z důvodů poklesu prestiže učitelství práce v Rusku je velký rozsah činnosti ve škole. Přitom učitelé mají poměrně nízkou mzdu. Ve školách je nedostatek pracovníků. Kvůli tomu se kvalita vzdělání stává horší. Například v jedné škole učitel předmětu technologie (manuální práce) paralelně přednáší hudbu. Přitom tento učitel vůbec nemá speciální hudební vzdělání pro vyučování.

Starší generace říká, že jsou i noví dobře připravení učitelé, kteří mají rádi svou práci. Pedagogové s většími pracovními zkušenostmi s radostí pomáhají novým učitelům. Ministerstvo školství provádí speciální soutěže pro mladé učitele. Vítězství má velký význam pro člověka, který sotva začal svou kariéru. Učitel začíná mít dobrou pověst.

Mzda učitelů je jednou z nejbolestivějších témat v oboru vzdělávání. Většina respondentů odpověděla, že mzda učitelů v Rusku je příliš nízká. Základní učitelství sazba je nyní nižší než u uklízeček ve stejné škole. Plat se skládá ze základní sazby a efektivního kontraktu. Pomocí systému efektivního kontraktu učitelé získávají body za svou práci. Podle

názorů některých pedagogů tento systém nepřináší nic dobrého. Efektivní kontrakt může být také nespravedlivý. Například čím lepší známky učitelé dávají, tím více bodů získávají. Z tohoto důvodu mnoho učitelů přestalo objektivně hodnotit žáky. Mnozí učitelé vůbec přestali dávat špatné známky (2). Učitel matematiky může mít mnohem nižší body než učitel tělesné výchovy. Vždyť aspoň všichni žáci mají dobré známky z tělesné výchovy. Na konci roku speciální komise rozděluje body pro učitele, poté podle výsledků určuje plat. Někteří učitelé by chtěli, aby dostávali přesčasovou mzdu.

Učitelé se domnívají, že dříve v době Sovětského svazu byl mnohem jednodušší a srozumitelnější systém ohledně mzdy. Všichni žili poměrně podobně a necítili velký ekonomický a sociální rozdíl mezi lidmi. Plat nebyl příliš velký, ale bylo možné důstojně žít. Člověk nebyl ve finanční tísní. Učitelé dostávali od státu bezplatné léčebné poukazy nebo poukazy na dovolenu u moře.

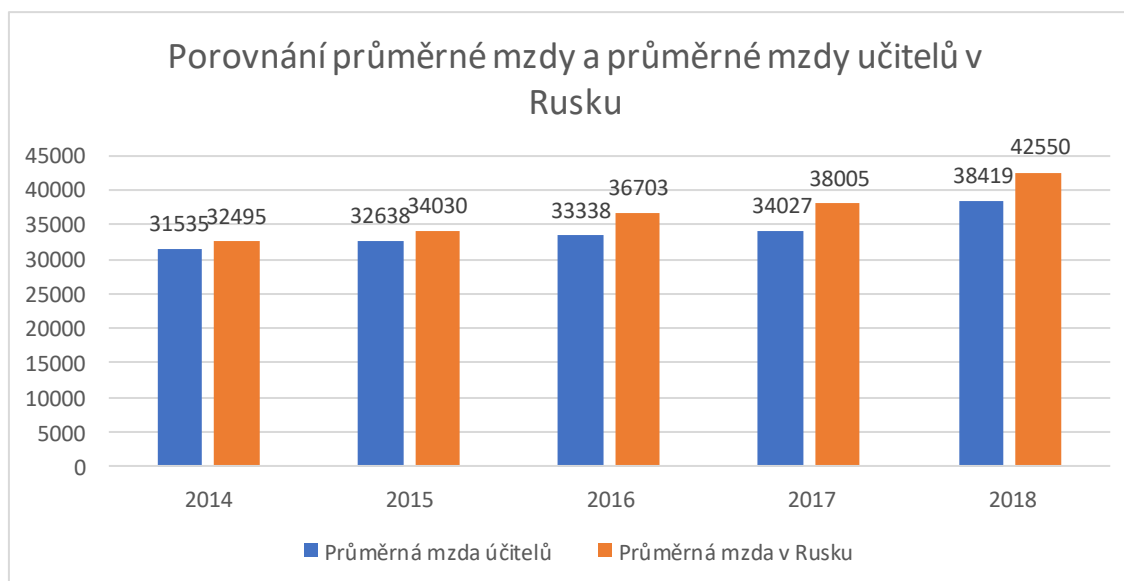
Malá část učitelů se domnívá, že mzda se výrazně zlepšila. Nyní učitel má více možností pro seberealizaci. Čím více se učitel zabývá vědeckou prací, čím více se jeho žáci zúčastňují vědeckých a tvůrčích soutěží, tím více učitelé vydělávají peněz (efektivní kontrakt).

5.4.5 Statistické údaje

Na základě statistických údajů Federální služby státní statistiky Ruska z roku 2018 průměrná mzda v Rusku je 42 550 rublů. Průměrná mzda učitelů je 38 419 rublů.⁸² Podle grafu je zřejmé, že průměrná mzda učitelů je nižší než průměrná mzda v Rusku, ale tento rozdíl mezi platy není moc velký. Podle statistiky se s každým rokem mzda učitelů zvyšovala.

⁸² *Itogi federal'nogo statističeskogo nabljuděnija v sfere oplaty truda otčel'nych katėgorij rabotnikov social'noj sfery i nauki za janvar'-dėkabr' 2018 god* [online]. Fedėral'naja služba gosudarstvennoj statistiki, 2018 [cit. 15. 02. 2019]. Dostupné z: http://www.gks.ru/free_doc/new_site/population/trud/itog_monitor/itog-monitor06-18.html

Graf 1. Porovnání průměrných mezd⁸³

Ale mnoho učitelů ze škol v malých městech nesouhlasí se statistikou. Když se sečte mzda učitele z Moskvy a plat učitele z malého města, tak vychází celkem dobrý plat. Ale učitelé ze Sibíře nebo z Uralu dostávají značně méně než pedagogové moskevských a petrohradských škol. Mnoho lidí v Rusku nevěří oficiálním statistickým údajům. Rozdíl mezi platem člověka z malého města a člověka z velkého může být kolosální. Reálná mzda se ne vždy shoduje se statistikou. Platy nad 30–45 tisíc jsou normou spíše pro Moskvu a Petrohrad. Ale pro lidi z menších měst tyto mzdy představují spíše pod průměr.

5.4.6 Učitelé na doučování

Současný vzdělávací systém ne vždy může poskytnout žákům plnohodnotné znalosti, které budou stačit pro studium na vysoké škole. Některé děti prostě nestíhají absorbovat takové množství informací, která se zvětšuje s každým rokem. Některým dětem nestačí 45 minut školní lekce, aby se naučily a pochopily školní látku. A učitelé si často musejí hledat ještě způsoby výdělků kromě práce ve škole. Pro učitele to je dobrá možnost vydělávat víc. Z těchto důvodů je v Rusku velmi populární chodit k soukromému učiteli, který vysvětluje žákovi to, čemu nerozuměl během vyučovací hodiny ve škole. Dalším důvodem, proč chodit k učiteli na doučování, je potřeba se připravit na jedinou státní zkoušku. Škola nemůže vždy poskytnout kvalitní a plnohodnotnou přípravu na takovou složitou zkoušku.

⁸³ Vlastní zpracování dle Federální služby státní statistiky v Rusku (2014–2018)

Učitelé říkají, že v Sovětském svazu neexistovala taková naléhavá potřeba placeného doučování mimo školy. Vyučovacích hodin mnohých předmětů bylo víc, a školních informací bylo mnohem méně než v dnešní době. Učitel mohl nechat dítě po škole a vysvětlit mu to, čemu nerozumělo během lekcí. Bylo to zcela zdarma.

V moderním Rusku v některých školách také existuje vyučování navíc (mimo základního rozvrhu hodin), ale často to není zdarma, nebo je poskytována placená příprava na jedinou státní zkoušku, která se také koná na středních školách. Někteří učitelé odcházejí ze školy, protože si uvědomují, že díky soukromému vyučování mají možnost vydělávat více peněz a cítit se lépe. Tento druh práce má hodně výhod. Za prvé, malý počet studentů ve srovnání se školou. Je snadnější najít individuální přístup ke každému žákovi. Za druhé, děti cítí zodpovědnost za své studium kvůli tomu, že za to musejí platit.

5.4.7 Vztah k učitelům nyní/dřív

Po pádu socialistického režimu došlo k mnoha změnám ve vzdělávacím systému. Změnila se také role učitele, jeho povinnosti. Sovětská vláda přikládala profesi učitele velký význam. Pedagog byl zodpovědný za vyučování a výchovu mladé generace, aby děti vyrostly a byly schopny budovat komunismus v sovětské zemi. V. I. Lenin psal: „Učitelská armáda si musí vytyčit velké vzdělávací úkoly a především se musí stát vedoucí armádou socialistického. Je třeba osvobodit život, znalosti od podřízení kapitálu, od jha buržoasie. Nelze se omezit na úzkou učitelskou činnost. Učitelstvo se musí sžít s veškerou bojující masou pracujících. Úkolem nové pedagogiky je spojit učitelskou činnost s úkolem socialistické organizace společnosti.“⁸⁴

V Sovětském svazu velký počet sovětských učitelů dostávalo medaili a byla jim udělena vyznamenání od Nejvyššího sovětu SSSR. Národy Sovětského svazu respektovaly učitele. Velké množství pedagogů bylo zvoleno poslanci vedoucích státních úřadů (Nejvyšší sověť SSSR, Nejvyšší sověť spojeneckých republik, krajské, městské, okresní a vesnické sověty poslanců pracujícího lidu).

Učitelé mají dobré vzpomínky na vyučování v SSSR. Podle jejich názoru v sovětské době učitelé byli více respektováni. Profese učitele byla prestižní. Děti odmalička snily o tom, že se někdy stanou učiteli. Po pádu Sovětského svazu se všechno změnilo. Jedná se o ztrátu autority učitele v současné společnosti. Profese již není spojena s bývalou prestiží, která byla v době SSSR.

⁸⁴ PETROV, N. A. Lenin a Stalin o úloze lidového učitele. *Pedagogika*, 1951, 7–8, s. 422. ISSN 2336-2189.

V Sovětském svazu byla profese učitele populárnější a prestižnější. Absolvovat pedagogickou univerzitu bylo dost těžké, ne každý člověk byl schopen to zvládnout. Mnozí absolventi považovali pedagogiku za své životní poslání, důležitou povinnost vůči státu. Učitelé vypověděli, že v Sovětském svazu bylo pro ně jednodušší začít pracovat ve škole než nyní novým učitelům. Dříve si každý učitel na začátku své kariéry mohl koupit metodické pomůcky pro pedagogy, ve kterých byly napsány ukázkové plány výuky. Tyto příručky byly detailně vypracovány, pomocí nich bylo pro učitele snazší vytvářet vlastní lekce. To bylo aktuální zejména pro nové učitele, kteří ještě neměli mnoho zkušeností v práci.

V SSSR probíhaly každoroční kurzy pro učitele, díky nimž se mohli lépe připravit na vlastní lekce. Kurzy byly bezplatné a dostupné pro každého pedagoga. Během výuky učitelé dostávali užitečné znalosti a rady od odborných pedagogů. Kromě toho v Sovětském svazu byla bezplatná atestace učitelů. Pro ruské pedagogy jsou k dispozici dva typy atestace: povinná a dobrovolná. Povinná certifikace se týká všech školních učitelů a zajišťuje udržování takové úrovně vzdělávání, které již pedagog má. Pomocí dobrovolné atestace učitel může dosáhnout zlepšení své kvalifikace, aby mohl mít profesionální růst. Dobrovolná atestace bude zajímat především ty pracovníky, kteří usilují o zvýšení své mzdy. V moderním Rusku je atestace učitelů placená služba (včetně nákladů na pobyt). Například když učitel bydlí v malém městě, tak potřebuje jet do většího města kvůli atestaci. Mimo samotné atestace má ještě náklady na dopravu, stravování a ubytování. V minulosti stát platil za všechny náklady.

Vztah žáků k učiteli se také časem změnil. Učitelé na to mají různý názor. Někdo si myslí, že generace dětí se zcela změnila, proto je normální, že vztah se také stal úplně jiným. Nyní má student možnost diskutovat s učiteli, a také vyjádřit svůj názor (včetně negativního). Dítě může poměrně agresivně reagovat na konflikt s učitelem, projevit svůj nesouhlas a začít se hájit. Starší generace dost často považuje takové chování za neúctu vůči starším lidem. Ale někdo si myslí, že v moderní společnosti vyjádření nesouhlasu s něčím je právo člověka. Nyní učitel nemůže zvýšit hlas na žáka, protože to může vést k negativním následkům. Například, stížnost na chování učitele řediteli nebo trestní oznámení. Současní školáci dobře znají svá práva. Na jedné straně to je obrovský klad, protože ne všichni učitelé se uctivě chovají k dětem. Mnozí porušují osobní hranice a mohou nespravedlivě hodnotit žáka. Ale existuje také záporná stránka, protože někteří školáci začínají manipulovat učiteli a někde se dokonce snaží zastrašit jeho. Nyní žáci mají právo se vzdát přednášek učitele, pokud nejsou spokojeni

s kvalitou výuky. Pro to je nutné jen napsat žádost. V době Sovětského svazu to nebylo možné. Jeden pedagog uvedl: „V SSSR měl učitel vždycky pravdu.“

Dalším problémem pro učitele jsou rodiče. Podle jejich názoru současní rodiče kladou příliš velké požadavky na učitele. Někdo se snaží přenést svou vzdělávací funkci na učitele, přitom se nesnaží změnit něco v rodině a ve svém chování.

Prestižní školy v Rusku

Hlavní kritéria výběru školy jsou následující:

- kvalita vzdělávání, odborní učitelé;
- dobré výsledky zkoušek;
- dobré vybavení školních kabinetů;
- kontingent žáků;
- dobře organizovaný volný čas pro děti mimo výuku;
- malý počet studentů ve třídě.

V moderním Rusku jsou soukromé školy velice populární a považované za prestižní. Ale nejsou dostupné pro všechny lidi. Studium na soukromé škole může být velice drahé, ne každá rodina v Rusku má možnost výběru. Dalším omezením jsou přijímací zkoušky, které mohou být velmi těžkými. Školy si nechtějí kazit svou reputaci, a proto provádějí poměrně přísný výběr. Část respondentů si myslí, že státní střední škola může poskytnout velice dobré vzdělávání. Výsledky studia záleží jen na schopnostech a pracovitosti žáků. Hodně žáků z běžných škol dokázalo jít na prestižní univerzity v Rusku. Ale někteří s tím nesouhlasí a považují soukromé školy za nejlepší variantu.

Jedna z respondentek vypověděla svůj příběh ohledně výuky na soukromé škole. Nejdříve studovala na státní střední škole a byla s tím spokojená. Ale její rodina rozhodla, že respondentka musí studovat v nejlepším soukromém lyceu při univerzitě. Kritéria výběru byla následující: dobré výsledky zkoušek (hodně žáků dostalo nejvyšší známku), aktivní účast v mezinárodních olympiádách, polovina učitelů byla z univerzity, forma výuky připomíná studium na univerzitě (lichý/sudý týden apod.) Respondentka řekla, že získala dobré znalosti z této školy. Byla připravena na univerzitu a úspěšně absolvovala zkoušky.

Nejlepší školy Ruska

Ratingová agentura RAEX zveřejnila hodnocení škol podle konkurenceschopnosti absolventů. Základním cílem je identifikovat ruské školy s největší koncentrací absolventů,

kteří dokázali jít na nejlepší univerzity v Rusku. Rating ukazuje nejlepší školy z hlediska přijetí na prestižní univerzity v Rusku, aby žáci a jejich rodiny mohli udělat správný výběr.

Tabulka 8 Hodnocení nejlepších škol podle konkurenceschopnosti studentů v Rusku z roku 2018⁸⁵

Místo	Školy	Město	Oblast
1	Specializované vzdělávací a vědecké centrum Lomonosovy univerzity	Moskva	Moskevská oblast
2	Lyceum „Druhá škola”	Moskva	Moskevská oblast
3	Lyceum vědeckého a inženýrského profilu	Korolev	Moskevská oblast
4	Prezidentský fyziko-matematický lyceum	Petrohrad	Moskevská oblast
5	Fyziko-matematický lyceum №31	Čeljabinsk	Čeljabinská oblast
6	Moskevská škola na jihozápadě	Moskva	Moskevská oblast
7	Škola №179	Moskva	Moskevská oblast
8	Lyceum jm. P. L. Kapicy	Dolgoprudnyj	Moskevská oblast
9	Lyceum při TPU	Tomsk	Tomská oblast
10	Padesátá sedmá škola	Moskva	Moskevská oblast

Tyto školy vykazují vysokou úroveň kvality vzdělávání. Přibližně dvě třetiny absolventů těchto škol (65 %) dokázaly jít studovat na nejlepší univerzity v Rusku. Sedm z deseti absolventů ratingů 100 nejlepších škol má bezplatné studium v prestižních ruských univerzitách, 14 % absolventů mělo možnost studovat na vyšších školách bez vykonání zkoušek díky vítězství v různých olympiádách.⁸⁶ Velká část škol je státní a nachází se v Moskvě nebo v Moskevské oblasti.

⁸⁵ *Rejting lučšich škol Rossii po konkurentosposobnosti vypusknikov* [online]. Expert, 2018 [cit. 20.02.2019]. Dostupné z: <https://raexpert.ru/rankingtable/school/2018/main>

⁸⁶ *Rejting škol 2018* [online]. RAEX, 2018 [cit. 20.02.2019]. Dostupné z: <https://raex-a.ru/rankings/school/2018/>

6 Analýza rozhovorů – stručné shrnutí

Socialistická ideologie měla velký vliv na lidi v Sovětském svazu, změnila jejich hodnoty a ideály. Formálně byli všichni spojeni jediným cílem – budovat komunismus a sloužit svému státu. Transformace a ideologické působení probíhalo ve všech oblastech lidského života. Školy byly nejlepším místem pro výchovu spolehlivých občanů, kteří milují svůj stát. Jednotnost a rovnost byly pokládány za základní principy vzdělávacího sovětského systému. Ve všech školách studium probíhalo dle stejných učebnic a jediného programu a plánu výuky pro pedagogy. Učitel měl za cíl nejen dítě učit, ale i vychovat pravého sovětského žáka, který chce hodně pracovat. Lekce z dějin byly věnovány důležitým událostem týkajícím se vzniku sovětského státu, Leninovi, Stalinovi a jiným známým sovětským osobnostem. Žáci se učili nazpaměť sjezdy KSSS (Komunistické strany Sovětského svazu). Systém vzdělávání byl zaměřen na výchovu průměrného člověka.

Po rozpadu Sovětského svazu došlo k zásadním změnám. Systém vzdělávání začal mít i jinou podobu a vyvíjel se jiným směrem. Učitelé začali přistupovat k žákům jako k jedincům, kteří mají vlastní názory a znají svá práva. Děti jsou individuální, není snadno najít vlastní přístup ke každému člověku. Někdo z učitelů si myslí, že děti se staly více tvůrčí. Ale část, zejména starší generace, tyto změny spojuje se ztrátou úcty a respektu vůči učitelům. V době Sovětského svazu žák nemohl diskutovat s učitelem a vyjádřit svůj nesouhlas.

Velký počet učitelů starší generace si myslí, že moderní vzdělávací reformy vedly ke zhoršení kvality vzdělávání. Jedním z důvodů je zrušení jednotných školních programů a učebnic. Ale většina mladších učitelů, kteří začali pracovat ke konci Sovětského svazu, s tím často nesouhlasí. Podle jejich názoru v dnešní době je jednodušší realizovat svůj tvůrčí potenciál nejen pro žáky, ale i pro pedagogy. Existuje hodně olympiád a konkurzů, kde každý člověk má možnost ukázat své síly. Mnozí studenti z Ruska se účastní mezinárodních průzkumů (PISA, TIMSS apod.). Všechno záleží spíše na přání a pracovitosti studenta a učitele.

Hodně myšlenek moderní Rusko převzalo ze zahraničí. Jediná státní zkouška byla inspirována testovacím systémem z USA. Všichni učitelé řekli, že to je dobrá možnost pro žáky z malých měst, kteří mají zájem o studium v Moskvě, Petrohradu atd. Nehledě na toto pozitivum, starší generace učitelů by zůstala u starého způsobu zkoušení. Podle nich je osobní kontakt velice důležitý pro studenty. Někteří učitelé si myslí, že hodně dobrých věcí ze SSSR bylo zapomenuto. Sovětský vzdělávací systém nebyl ideálním, ale měl svá pozitiva. Žáci

dostávali dobré znalosti ze škol. Socialismus byl dlouhou dobu vlivnou ideologií a nelze se tvářit, jako by nikdy neexistoval. Musíme si pamatovat svou minulost, aby nedošlo k novým chybám.

7 Diskuse a závěr

Cílem bakalářské práce bylo dát odpověď na tři výzkumné otázky, které dovolují lépe pochopit proces transformace vzdělávání v Rusku. První se zabývá vyrovnáváním Ruské federace v oblasti vzdělání po pádu Sovětského svazu. Druhá otázka se týká dostupnosti vzdělávání dnes a před pádem socialistického režimu. Dále se práce snažila dát odpověď na otázku a pochopení, na co byl dáván důraz ve vzdělávání v současnosti a v minulosti. Teoretická část se zabývá především teoriemi rozvoje vzdělávání. Další je praktická část, která se věnuje historickému pozadí a vlastnímu výzkumu, který byl zpracován zejména na odpovědích respondentů z Ruska.

Odpovědi na otázky a podotázky:

1. Jak se vyrovnávalo Rusko v oblasti vzdělávání se změnou ideologie?

- *Jak se v Rusku měnila vládní ideologie v různých obdobích?*

Je zřejmé, že politika státu vždycky měla velký vliv na rozvoj vzdělávacího systému. Na začátku 19. století se stát snažil udělat vzdělávání dostupnějším pro občany. Byly velké sociální rozdíly a opravdu málokdo si mohl dovolit studovat ve školách. V některých obdobích byla vláda proti dostupnosti vzdělávání pro všechny sociální vrstvy. Negramotní lidé neměli velký výběr kromě obtížné práce. Na konci 19. a 20. století se politická situace začala měnit, lidé chtěli mít více práv a necítit velkou sociální nerovnost. Ruská říše se transformovala v Sovětský svaz. Vzdělávání se také změnilo, stalo se dostupnějším, než tomu bylo v minulosti. Nastal velký nárůst žáků a učitelů, lidé se stali gramotnějšími. Ale spolu s tím se prosazovala socialistická ideologie, která zpevnila disciplínu, ale zničila tvůrčí svobodu. Lidé si mysleli, že socialismus je může přivést k sociální rovnosti. Postupně se situace měnila a ideologický vliv slábl. Ale ve školách byl dosud kladen velký důraz na prosazování ideologických myšlenek, byly jednotné učebnice a školní programy. Na konci 20. století se státní politika radikálně změnila, socialismus byl ponechán v minulosti. Po rozpadu Sovětského svazu vznikla Ruská federace. Vedení nové země deklarovalo nástup kapitalismu a demokracie. Školy získávat dostávat více autonomie. Studijní programy a učebnice byly úplně změněny, zmizela socialistická propagace. V současnosti se snaha o ideologické působení projevuje zejména v novinách, ve školách ji nerealizují.

2. Jaká je dostupnost vzdělání dnes a jaká byla před pádem socialistického režimu? (srovnání středních škol – 5. až 11. třída)

- *Jaká jsou kritéria kvality středních škol v Rusku?*
- *Jaká jsou kritéria prestižnosti středních škol?*

Když srovnáváme Sovětský svaz a Ruskou říši v 19. století, tak je zřejmé, že vzdělávání ve 20. století začalo být mnohem dostupnější pro národ. Ale když srovnáváme Sovětský svaz a současné Rusko, tak odpověď na tuto otázku není jednoznačná. Na začátku Sovětského svazu byly vyšší třídy škol placené, proto ne všichni lidé měli možnost pokračovat ve svém studiu. Ale později se situace změnila. Každý měl právo bezplatně studovat nejen na středních školách, ale i na univerzitách. Školy poskytovaly potřebné znalosti. Ale nyní mají více možností žáci, kteří chodí k učitelům na doučování nebo studují v soukromých školách. To je nákladné pro lidi, kteří nemají hodně peněz. Po absolvování školy a univerzity bylo mnohem jednodušší najít práci než dnes.

Část respondentů nesouhlasí s tím, že vzdělávání bylo dostupnější dříve. Podle nich v současném Rusku existuje víc možností než v minulosti. Žáci se již ve škole mohou zúčastnit olympiád a mezinárodních konkurzů. Když bude mít student dobré výsledky, tak má více šancí studovat na prestižní univerzitě. Další možnost pro žáky je dobře absolvovat na střední škole jedinou státní zkoušku.

Kvalita středních škol v Rusku záleží spíše na kompetenci učitelů. Odborný pedagog může poskytnout dobré znalosti a připravit žáka ke zkouškám. Velká část lidí si myslí, že soukromé školy jsou lepší a mohou poskytnout dobrou výuku. Někteří žáci studují v zahraničí, protože studium tam je považováno za prestižní. Školy vybírají nejen podle odborných učitelů, ale i podle výsledků zkoušek a olympiád, sociální struktury žáků a dobrého vybavení školních kabinetů.

3. Na co se dává důraz ve vzdělání v současnosti a na co byl dáván v minulém období?

Na základě výzkumu je zřejmé, že dříve učitelé nejen učili žáky, ale snažili se je dobře vychovat. Nyní je kladen důraz spíše na kvalitní výuku a na přípravu na zkoušky. Ale v minulosti učitelé měli za cíl vychovat řádné občany a patrioty. V Sovětském svazu bylo ve školách hodně času věnováno na prosazování ideologických myšlenek. V současném Rusku je kladen důraz na humanizaci, zlidštění, demokratizaci a internacionalizaci vzdělávání. Učitelé se nechovají ke všem stejným způsobem, ale snaží se najít osobní přístup. Nyní individuálnost jedince má velkou hodnotu.

8 Seznam použitých zdrojů

8.1 Literární zdroje

- ALEŠINCEV, I. A. *Istorija gimnazičeskogo obrazovanija v Rossii (XVIII i XIX vek)*. Directmedia, 2013. 361 s. ISBN: 9785998979514.
- ANDREJEVA, I. N. *Istorija obrazovanija i pedagogičeskij mysli za rubežom i v Rossii*. Academia, 2001. 416 s. ISBN: 5-7695-0657-1.
- Antropologija sovětskoj školy*. Perm, Rusko: Permskij gosudarstvennyj universitet, 2010. 291 s. ISBN 978-5-7944-1559-9.
- BELOZERCEV, E. P. *Obrazovanije. Istoriko-kul'turnyj fenomen*. Petrohrad: Juridičeskij centr Press, 2004. 777 s. ISBN 5-94201-359-4.
- Bol'saja sovětskaja enciklopedija. v 30 t. gl. red. A.M. Prochorov, 1969–1978*. ISBN 5-85270-004-5.
- DĚNISOV, D. N.; GABDRACHIMOV, G. *Islam na Urale. Enciklopedičeskij slovar'*. Moskva–N. Novgorod, 2009. 475 s. ISBN 9785975600622.
- Enciklopedičeskij slovar' Brokgauza i Jefrona. Dopolnitělnyj tom 1A (42A)*. Sankt-Petěrburg: Tipografija Akc. Obšč. Brokgauz-Efron, 1905. 483 s.
- GOBZA, G. *Stoletije moskovskoj pervoj gimnazii 1804–1904 gg. Kratkij istoričeskij očerk*. Moskva: Sinod. tip., 1903. 444 s.
- HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum: základní teorie, metody a aplikace*. Čtvrté, přepracované a rozšířené vydání. Praha: Portál, 2016. 408 s. ISBN 978-80-262 0982-9.
- JEGOROV, A. D. *Gimnazičeskoe obrazovanije v Rossii (istoričeskij očerk)*. Ivanovo: UUZ Mineněrgo SSSR, 1990. 96 s. ISBN 978-5-9616-0429-0.
- KOKAISL, Petr. *Základy antropologie*. V Praze: Česká zemědělská univerzita, Provozně ekonomická fakulta, 2007. 187 s. ISBN 978-80-213-1722-2.
- KOLYČEVA, Zoja Ivanovna. *Noosfernejaja pedagogika kak novaja obrazovatel'naja paradigma*. Sankt-Petěrburg, 2004. 207 s. ISBN 5-258-00061-3.
- KORNILOV, Aleksandr. *Kurs istorii Rossii XIX veka*. Moskva: Vyššaja škola, 1993. ISBN 5-06-002838-0.
- KOROLEV, F.F.; KORNĚJČIK, T. D.; *Očerki po istorii sovětskoj školy i pedagogiki, 1921–1931*. Akadēmija pedagogičeskych nauk RSFSR, 1961. 508 s.
- LENSKAJA, Je. *Rossijskije pedagogi v zerkale meždunarodnogo sravnitel'nogo issledovanija pedagogičeskogo korpusa (TALIS 2013)*. *Izdatělskij dom Vyššej školy ekonomiki*, 2015. 35 s. ISBN 978-5-7598-1326-2.
- LIPNIK, V. N. *Škol'nye reformy v Rossii. Charakteristika reform školy v dorevoljucionnoj Rossii*. RGPU im. A. I. Gercena, 2000. 87 s. ISBN 5-8064-0337-8.
- MAJEROVÁ, Věra a Emerich MAJER. *Sociologie venkova a zemědělství*. Provozně ekonomická fakulta ČZU v Praze ve vydavatelství Credit, 2000. 246 s. ISBN 978-80-213-0651-6.
- ORLOV, Aleksandr Sergejevič. *Istorija Rossii (s illjustracijami). 2-e izdanije*. Prospekt, 2017. 680 s. ISBN: 978-5-392-01289-3.
- PANAČIN, Fedor Grigor'jevič. *Pedagogičeskoe obrazovanije v Rossii: istoriko-pedagogičeskije očerki*. Pedagogika, 1979. 216 s.
- PIROGOV, Nikolaj Ivanovič. *Voprosy žizni*. ACT, 2016. 416 s. ISBN 978-5-17-086091-3.
- UŠINSKIJ, Konstantin Dmitrijevič. *Rodnoje slovo*. Akadēmija pedagogičeskich nauk RSFSR, 1949. 448 s.
- UŠINSKIJ, Konstantin. *Pedagogičeskaja antropologija v 2 t*. Litres, 2018. 460 s. ISBN: 9785534028218.

- PROKOF'JEV, Michail Aleksejevič. *Narodnoje obrazovanije v SSSR: 1917–1967*. Prosveščenije, 1967. 543 s.
- SMIRNOV, Vasilij Zacharovič. *Reforma načal'noj srednej školy v 60-ch godach XIX v*. Akadēmija pedagogičeskych nauk RSFSR, 1954. 312 s.
- STOLYPIN, Petr Arkad'jevič; STOLYPIN, Arkadij Petrovič. *Nam nužna velikaja Rossija!* Knižnyj klub Knigovok, 2011. 464 s. ISBN: 978-5-4224-0374-5.

8.2 Odborné články

- BAJRAMKULOV, N. I. Problemy politiki Rossii v oblasti obrazovanija. *Meždunarodnyj naučno-issledovatel'skij žurnal* [online]. 2016, **11** (53), s. 117–119 [cit. 15. 02. 2018]. ISSN 2227-6017. Dostupné z: <https://research-journal.org/politology/problemy-politiki-rossii-v-oblasti-obrazovaniya/>
- BOGUSLAVSKIJ, Michail Viktorovič. Reformy rossijskogo obrazovanija XIX–XX vv. kak global'nyj projekt. *Voprosy obrazovanija* [online]. 2006, **3**, s. 7–20 [cit. 10.12.2018]. ISSN 2412-4354. Dostupné z: <https://cyberleninka.ru/article/v/reformy-rossijskogo-obrazovaniya-xix-xx-vv-kak-globalnyy-proekt>
- BORISENKOV, Vladimir Pantělejmonovič. Kačestvo obrazovanija i problemy podgotovki pedagogičeskich kadrov. *Obrazovanije i nauka* [online]. 2015, **3** (122), s. 4–18 [cit. 14. 02. 2018]. ISSN 2310-5828. Dostupné z: file:///C:/Users/Mariya/Downloads/EDUCATION_QUALITY_AND_ISSUES_OF_PEDAGOGICAL_STAFF_.pdf
- Koncepcija profil'nogo obučeniya na staršej stupeni obščego obrazovanija (Ministěrstvo obrazovanija rossijskoj feděracii i Rossijskaja akadēmija obrazovanija). *Intěgracija obrazovanija* [online]. 2002, **2–3**, s. 9–21 [cit. 17.02.2019]. ISSN 2308-1058. Dostupné z: <https://cyberleninka.ru/article/v/kontseptsiya-profilnogo-obučeniya-na-starshey-stupeni-obschego-obrazovaniya-ministerstvo-obrazovanija-rossijskoj-federatsii-i>
- MAKEJEVA, E. A. Škola i ideologija. *Izvestija Rossijskogo gosudarstvennogo pedagogičeskogo universitěta im. AI Gercena* [online]. 2007, **13** (36), s. 200–203 [cit. 14. 02. 2018]. ISSN 1992-6464. Dostupné z: [https://lib.herzen.spb.ru/media/magazines/contents/1/13\(36\)/makeyeva_13_36_200_203.pdf](https://lib.herzen.spb.ru/media/magazines/contents/1/13(36)/makeyeva_13_36_200_203.pdf)
- MARKOV, N. S. Stratěgija gosudarstvennoj politiki v sfere soděržanija gimnazičeskogo obrazovanija v Rossii xix-načala xx veka. *Gumanitarnye issledovanija central'noj Rossii* [online]. 2018, **1** (6), s. 57–65 [cit. 15. 04. 2018]. ISSN 2541-9056. Dostupné z: <https://cyberleninka.ru/article/v/strategiya-gosudarstvennoj-politiki-v-sfere-soderzhaniya-gimnazicheskogo-obrazovaniya-v-rossii-xix-nachala-xx-veka>
- PETROV, N. A. Lenin a Stalin o úloze lidověho učitele. *Pedagogika* [online]. 1951, **7–8**, s. 420-426 [cit. 18. 02. 2019]. ISSN 2336-2189. Dostupné z: http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:MYLhf_W5FYoJ:pages.pdf.cuni.cz/pedagogika/%3Fattachment_id%3D7695%26edmc%3D7695+%&cd=2&hl=ru&ct=clnk&gl=cz
- RAKUNOV, V. A. Gosudarstvennaja politika v sfere škol'nogo obrazovanija v 1920-30 godach. *Znanije. Ponimanije. Umenije: informacionnyj humanitarnyj portal* [online]. 2011, **1** [cit. 18. 02. 2018]. ISSN 2218-9238. Dostupné z: http://www.zpu-journal.ru/e-zpu/2011/1/Rakunov_Formal_Education/
- TONKICH, Vladimir Aleksejevič; TONKICH, Nina Vladimirovna. Russkaja iděja v tvorčestve F.M. Dostojevskogo. *Jevrazijskij forum* [online]. 2011, **1** (3) s. 104–110

[cit.10. 04. 2018]. ISSN 2077-639X. Dostupné z:
<https://cyberleninka.ru/article/v/russkaya-ideya-v-tvorchestve-f-m-dostoevskogo>
ZHUMAGULOV, Sagymbay. Intěgracija kul'tur i problemy perevoda na kazachskij jazyk.
European researcher. Series A [online]. 2012, 33 (11), s.1890–1894 [cit. 15. 04.
2018]. ISSN 2224-0136. Dostupné z:
http://www.erjournal.ru/journals_n/1353474227.pdf

8.3 Internetové zdroje

- HRABÁK, Václav. Současná diskuse o vzestupu neliberálních demokracií ve světě a její souvislosti, Díl II. *Distance* 4/2004.
- Cirkuljar Ministra Narodnogo Prosvěščenija N. P. Bogolepova ot 8 ijulja 1899 goda* [online]. Dokumenty XX veka, 2013 [cit. 15. 02. 2019]. Dostupné z:
<http://www.doc20vek.ru/node/3774>
- Etický kodex a etické směrnice* [online]. Hospodářská a kulturní studia (HKS) [cit. 15. 02. 2019]. Dostupné z: http://www.hks.re/wiki/doku.php?id=eticky_kodex
- Feděral'nyj zakon № 17-FZ od 09. 02. 2007* [online]. Rossijskaja gazeta, 2007 [cit. 12. 02. 2019]. Dostupné z: <https://rg.ru/2007/02/14/ege-dok.html>
- Itogi feděral'nogo statističeskogo nabljuděnija v sfere oplaty truda otđěl'nych katěgorij rabotnikov social'noj sfery i nauki za janvar'-děkabr' 2018 god* [online]. Feděral'naja služba gosudarstvennoj statistiki, 2018 [cit. 15. 02. 2019]. Dostupné z:
http://www.gks.ru/free_doc/new_site/population/trud/itog_monitor/itog-monitor06-18.html
- KODŽASPIROVA G.M., KODŽASPIROV A.JU. *Pedagogičeskij slovar'* [online]. Glubinnaja psihologija učeniya i metodiki [cit. 10. 02. 2019]. Dostupné z:
<https://www.psyoffice.ru/6-1024-demokratizacija-obrazovanija.htm>
- LEONT'JEV, A. *Rossijskoje obrazovanije v konce XIX – načale XX veka* [online]. Russkij jazyk, 2001 [cit. 13. 01. 2019]. Dostupné z:
<http://rus.1september.ru/article.php?ID=200103405>
- NOVIKOV, A. M. *Nacional'naja iděja Rossii* [online]. Pedagogičeskaja biblioteka, 2000 [cit. 20. 04. 2018]. Dostupné z: <http://pedlib.ru/Books/3/0229/> CTP 20
- Osnovnye rezul'taty meždunarodnogo issledovanija PISA-2015* [online]. Portal obščerossijskoj sistěmy ocenki kačestva obrazovanija, 2015 [cit. 11. 02. 2019]. Dostupné z:
http://www.osoko.edu.ru/common/upload/osoko/pisa/PISA_2015_results_short_report.pdf
- Polnoje sobranije zakonov Rossijskoj imperii, t. 3. ot № 1677 do 2574. Sankt-Petěrburg, 1828* [online]. Preziděnskaja bibliotěka [cit. 14. 12. 2018]. Dostupné z:
<https://www.prilib.ru/item/358471>
- Polnoje sobranije zakonov Rossijskoj imperii. Sobranije 1. T. 28. Sankt-Petěrburg., 1830. № 21501* [online]. Gosudarstvennaja publičnaja istoričeskaja bibliotěka Rossii [cit. 11. 12. 2018]. Dostupné z: <http://elib.shpl.ru/ru/nodes/206-t-28-1804-1805-1830#mode/inspect/page/628/zoom/4>
- Polnoje Sobranije Zakonov Rossijskoj Imperii. Sobranije pervoje: S 1649 po 12.12.1825. Sankt-Petěrburg, 1830* [online]. Preziděnskaja bibliotěka [cit. 12. 12. 2018]. Dostupné z: <https://www.prilib.ru/item/358621>
- Polnoje sobranije zakonov Rossijskoj imperii. t. 46. otđelenije 2-e. Sankt-Petěrburg, 1871* [online]. Preziděnskaja bibliotěka [cit. 16. 12. 2018]. Dostupné z:
<https://www.prilib.ru/item/358515>

- Rejting lučšich škol Rossii po konkurentosposobnosti vypusknikov* [online]. Expert, 2018 [cit. 20.02.2019]. Dostupné z: <https://raexpert.ru/rankingtable/school/2018/main>
- Rejting škol 2018* [online]. RAEX, 2018 [cit. 20. 02. 2019]. Dostupné z: <https://raex-a.ru/rankings/school/2018/>
- Rezultaty meždunarodnogo issledovanija TIMSS advanced 2015 (11 klass)* [online]. Upravlenije obrazovanija [cit. 11. 02. 2019]. Dostupné z: http://www.sbnedu.ru/Docs/metod/TIMSS/Report_TIMSS2015_GR11.pdf
- Rezultaty meždunarodnogo issledovanija TIMSS-2015 (4 klass)* [online]. Upravlenije obrazovanija [cit. 11. 02. 2019]. Dostupné z: http://www.sbnedu.ru/Docs/metod/TIMSS/Report_TIMSS2015_GR4.pdf
- Rezultaty meždunarodnogo issledovanija TIMSS-2015 (8 klass)* [online]. Upravlenije obrazovanija [cit. 11. 02. 2019]. Dostupné z: http://www.sbnedu.ru/Docs/metod/TIMSS/Report_TIMSS2015_GR8.pdf
- Statistika rossijskoj imperii (1880)* [online]. Wayback Machine, 2017 [cit. 10. 10 .2018]. Dostupné z: https://web.archive.org/web/20171117114335/http://wiki.central-asia.su/statistika_rossijskoj_imperii-1880.pdf
- Ustav gimnazij i progimnazij vedomstva ministěrstva narodnogo prosveščenij. Sankt-Petěrburg, 1901,* [online]. Preziděntskaja bibliotěka [cit. 16. 02. 2019]. Dostupné z: <https://www.prlib.ru/item/459884>
- VIŠNJAKOVA S.M. *Professional'noje obrazovanije Slovar'. Ključevye ponjatija, těrminy, aktual'naja leksika* [online]. Glubinnaja psihologija učenija i metodiki [cit. 10. 02. 2019]. Dostupné z: <https://www.psyoffice.ru/6-1057-internacionalizacija-obrazovanija.htm>

8.4 Akademické práce

- ARTIZOV, Andrej Nikolajevič. *Škola M. N. Pokrovskogo i sovetskaja istoričeskaja nauka, koněc 1920-ch–1930-e gg.* Moskva: Gosudarstvennaja akadēmija sfery byta i uslug, 1998, 198 s.

9 Seznam tabulek a grafů

9.1 Seznam tabulek

Tabulka 1. Seznam respondentů	14
Tabulka 2. Týdenní rozdělení přednášek podle plánu z r. 1828 (ukazuje hodiny, přednáška 1,5 h)	28
Tabulka 3. Týdenní rozvrh hodin klasického gymnázia se jazyky z 1864 (ukázán počet lekcí)	31
Tabulka 4. Studijní plán němčiny a francouzštiny (rok 1890)	35
Tabulka 5. Počet žáků podle náboženského vyznání (z roku 1887)	36
Tabulka 6. Počet žáků podle sociálních vrstev (z roku 1887)	36
Tabulka 7. Týdenní rozvrh vyučovacích hodin podle studijního plánu z roku 1901	38

9.2 Seznam grafů

Graf 1. Porovnání průměrných mezd	58
---	----